

Armoede in cijfers

Feiten en cijfers over armoede in 's-Hertogenbosch

Februari 2007 O&S

Samenvatting

In dit onderzoek wordt een beeld geschetst van de armoedeproblematiek en de verdeling van armoede in 's-Hertogenbosch. In 's-Hertogenbosch wordt armoede als één van de speerpunten van het Beleidsplan in Hoofdzaken genoemd. Naar aanleiding hiervan is medio 2006 de Taskforce Armoedebeleid in het leven geroepen, die in december 2006 haar eindrapport presenteerde.

Vanaf 2002 is het aantal huishoudens met een laag inkomen voor het eerst sinds 1994 weer toegenomen. 's-Hertogenbosch neemt ten opzichte van het landelijk gemiddelde een ongunstige positie in. Deze positie is evenwel vergelijkbaar met andere grote steden. In vergelijking met andere grote steden in Nederland neemt 's-Hertogenbosch een gemiddelde positie in.

Een beeld van de armoede in 's-Hertogenbosch:

- 's-Hertogenbosch heeft te maken met een concentratie van de armoedeproblematiek in een aantal buurten. Eén op de 4 huishoudens met een laag inkomen woont in een van de GSB-aandachtsgebieden.
- In deze buurten is sprake van een opeenstapeling van problemen, zoals overlast en buurtproblemen. De sociale samenhang in deze buurten is laag. Hierdoor ontbreekt in deze buurten vaak een sociaal vangnet, daar waar het juist het hardst nodig is.
- De zelfredzaamheid en sociale en maatschappelijke participatie van de lage inkomens in 's-Hertogenbosch is relatief laag.
- Er is sprake van een aantal risicogroepen. Vooral eenpersoonshuishoudens en eenoudergezinnen zijn kwetsbaar. Ook niet-westerse allochtonen leven relatief vaak onder de armoedegrens.

Inhoudsopgave

1.	Inleiding.....	7
1.1	Taskforce Armoede.....	7
1.2	Aanleiding onderzoek	7
1.3	Armoedebeloid	8
1.4	Onderwerpen	9
2.	Omvang en samenstelling	11
2.1	Ontwikkeling en omvang lage inkomens	13
2.2	Landelijke vergelijking 's-Hertogenbosch	15
2.3	Verdeling lage inkomens per wijk	17
2.4	GSB-aandachtsgebieden.....	19
2.5	Beschrijving wijken.....	20
2.6	Conclusies	23
3.	Risicogroepen	25
3.1	Samenstelling huishouden.....	26
3.2	Bron van inkomsten	28
3.3	Leeftijd	30
3.4	Armoede onder allochtonen.....	33
3.5	Conclusies	35
4.	Participatie en welzijn	37
4.1	Sociale uitsluiting	38
4.2	Materiële en sociale deprivatie	41
4.3	Financiële problemen.....	43
4.4	Problemen met de woning en de woonomgeving.....	45
4.5	Zelfredzaamheid	49
4.6	Conclusies	51

1. Inleiding

1.1 Taskforce Armoede

In december 2006 presenteerde de Taskforce Armoede van de gemeente 's-Hertogenbosch haar eindrapport. In 's-Hertogenbosch wordt armoede genoemd als één van de speerpunten van het Beleidsplan in Hoofdzaken. Naar aanleiding hiervan is medio 2006 de Taskforce Armoede opgericht. Uit recente cijfers van het CBS blijkt dat de armoede tussen 2002 en 2006 sterk is gestegen (CBS/SCP; 2006). In het nieuwe collegeprogramma "Ruimte voor de kracht van de stad" wordt hoge prioriteit gegeven aan de aanpak van de armoedeproblematiek in 's-Hertogenbosch:

Uit het collegeprogramma:

'Het is onaanvaardbaar dat mensen zo arm zijn, dat ze niet in hun eerste levensbehoefte kunnen voorzien en niet deel kunnen nemen aan het sociale leven. Als ze niet uit zichzelf uit die situatie kunnen komen, heeft de samenleving de plicht hen te helpen. Voor ieder die kan werken, is betaald werk het belangrijkste instrument voor financiële onafhankelijkheid'.

'Voor de inwoners die niet in staat zijn om te werken ontwikkelen we een stelsel van ondersteunende maatregelen. Dat voeren we zo uit, dat wie recht heeft op ondersteuning die ook daadwerkelijk krijgt. De regelingen moeten daarvoor zo toegankelijk mogelijk zijn. Naast het bereik en gebruik van de bestaande voorzieningen in de sfeer van werk en inkomen zoeken wij naar de inzet van nieuwe instrumenten. Daarmee willen we het perspectief van mensen verruimen, hun participatie bevorderen of hen een financieel en sociaal vangnet te bieden'.

In het eindrapport van de Taskforce Armoede wordt ingegaan op een aantal vragen over armoede. Hiervoor is gesproken met experts, vrijwilligers en professionals die in hun dagelijkse werk veel met armoede te maken hebben. Ook zijn een aantal landelijke onderzoeken bekeken om meer kennis over armoede op te doen.

1.2 Aanleiding onderzoek

Mede naar aanleiding van het rapport van de Taskforce Armoede krijgt bureau Onderzoek en Statistiek (O&S) veel vragen over de precieze omvang van armoede in 's-Hertogenbosch en over aan armoede gerelateerde onderwerpen. Met deze publicatie wil O&S inspelen op deze behoefte aan kennis over armoede in 's-Hertogenbosch. Door middel van een secundaire analyse van bestaande gegevens is het voor O&S mogelijk om veel informatie over armoede in 's-Hertogenbosch te

verzamelen. De cijfers bieden ondersteuning voor de beleidsontwikkeling op het gebied van werk en inkomen, maar de cijfers hebben ook betrekking op het gebied van maatschappelijke participatie en welzijn.

1.3 Armoedebeleid

De gemeenten in Nederland vervullen een belangrijke rol bij het bestrijden van armoede. Over de gehele linie onderscheiden de gemeenten binnen het armoedebeleid twee hoofddoelen:

1. inkomensondersteuning, en;
2. het bevorderen van maatschappelijke participatie (en bevorderen van ontplooiing)

Inkomensondersteuning

In 2004 is de Wet werk en Bijstand (WWB) in werking getreden. Hiermee zijn de gemeenten verantwoordelijk geworden voor het verstrekken van bijstandsuitkeringen. In dit kader ligt vaak de nadruk in het gemeentelijke armoedebeleid op het bieden van inkomensondersteuning. De Taskforce Armoede heeft als doel voorstellen te doen voor een sluitend en effectief stelsel van ondersteunende maatregelen voor Bossche burgers die een (tijdelijk) geldtekort hebben. Deze adviezen behelzen het voorkómen van financiële armoede én het bieden van hulp als de nood al hoog is.

Maatschappelijke participatie

In landelijk onderzoek van het SCP en in het landelijke armoedebeleid wordt tevens aandacht besteed aan armoede in een bredere betekenis, waarin onder andere sociale uitsluiting en sociale en materiële deprivatie¹ aan bod komen (SCP, 2003; SCP, 2004). Een gebrek aan financiële middelen kan effect hebben op gebieden als maatschappelijke participatie, zelfredzaamheid en leefbaarheid en veiligheid in de woonomgeving. Vandaar dat hier in verschillende gemeenten aandacht aan besteed wordt. Dit doel zal door de invoering van de Wmo op 1 januari 2007 duidelijker in beeld komen. Prestatieveld 1 van de Wmo (leefbaarheid en sociale samenhang) richt zich op het bevorderen van maatschappelijke participatie, het tegengaan van sociale uitsluiting en aspecten die te maken hebben met het leefbaar maken van wijken en buurten². Deze onderwerpen zijn sterk gerelateerd aan armoedeproblematiek³.

¹ Zie voor een volledige toelichting van het begrippenkader bijlage 1.

² Zie voor een beschrijving van prestatieveld 1 van de Wmo bijlage 2.

³ De Wmo voorziet onder andere in een sociaal vangnet voor sociaal kwetsbare groepen.

1.4 Onderwerpen

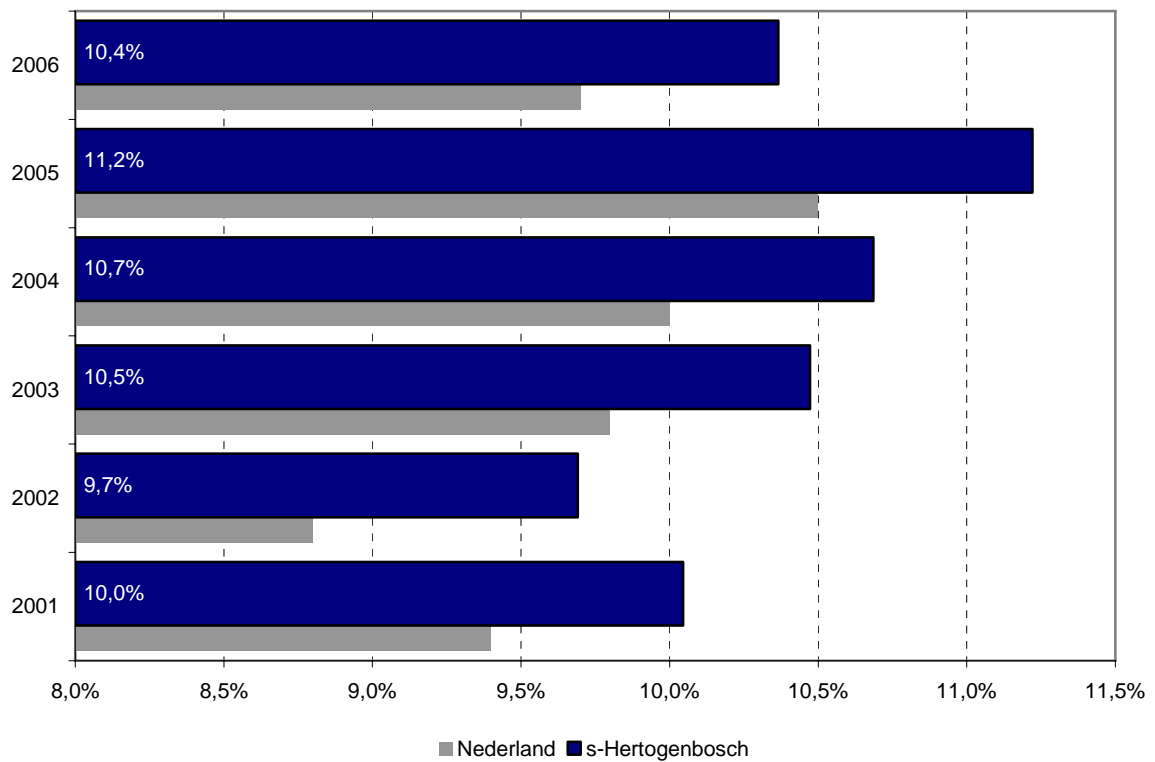
Het doel van dit rapport is om informatie met betrekking tot armoede te bundelen en op deze manier een beeld te schetsen van armoede in 's-Hertogenbosch⁴. In deze rapportage wordt achtereenvolgens ingegaan op de volgende aspecten van armoede in 's-Hertogenbosch.

1. omvang en samenstelling: beschrijving financiële armoede in 's-Hertogenbosch en de wijken in vergelijking met de landelijke situatie
2. risicogroepen: beschrijving van de groepen huishoudens die relatief vaak getroffen worden door armoede
3. maatschappelijke participatie en welzijn van huishoudens met een laag inkomen; analyse van verschillende aspecten van armoede in brede betekenis in 's-Hertogenbosch

⁴ Er is gebruik gemaakt van verschillende bronnen, een beschrijving van deze bronnen is terug te vinden in bijlage 2.

2. Omvang en samenstelling

Ontwikkeling lage inkomens (%)

2.1 Ontwikkeling en omvang lage inkomens

Uit de Armoedemonitor 2005 blijkt dat de armoede in Nederland de laatste jaren sterk is toegenomen. Vooral in 2005 lijkt het aantal lage inkomens onder alle inkomensgroepen fors gestegen te zijn. In 2002 leefden er in Nederland nog 577.000 huishoudens onder de lage inkomensgrens, in 2005 was hun aantal volgens een voorlopige schatting gestegen tot 680.000. Dit is 10,5% van alle huishoudens⁵. De verwachte daling van het aantal lage inkomens in 2006 zal de stijging tussen 2002 en 2005 weer grotendeels teniet doen (CBS, 2005). Dit geldt niet voor uitkeringsgerechtigden; het percentage lage inkomens blijft bij hen hoog.

In 2002 en 2003 steeg het aantal uitkeringen aanzienlijk. Dat roept de vraag op of de stijging van het aantal lage inkomens vooral veroorzaakt wordt door de stijging van het aantal uitkeringen. Dat blijkt niet het geval te zijn. Het percentage lage inkomens is namelijk onder huishoudens met uitkeringen en huishoudens met loon net zo sterk gestegen. Een uitzondering vormt de groep huishoudens met pensioen. Onder deze groep veranderde het aandeel lage inkomens vrijwel niet.

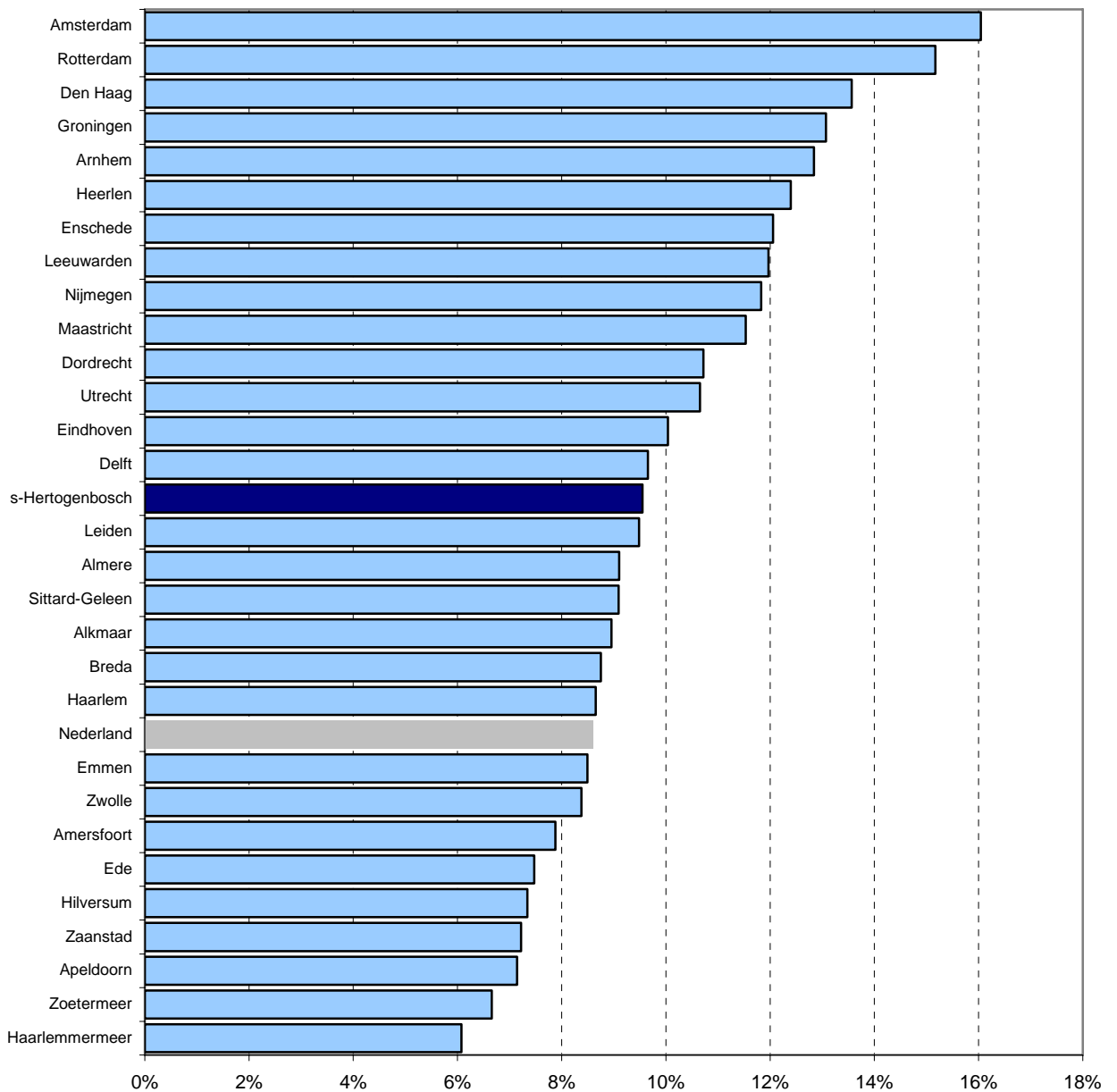
's-Hertogenbosch

In 2002 waren er 5.500 huishoudens met een laag inkomen in 's-Hertogenbosch (9,7% van alle huishoudens)⁶. Dit is hoger dan het landelijke gemiddelde, dat in 2002 op 8,8% ligt. Aangezien het aantal uitkeringen en de omvang van de werkloosheid in 's-Hertogenbosch net zo hard gestegen zijn als landelijk, is het aannemelijk om te veronderstellen dat de armoede in 's-Hertogenbosch zich volgens de landelijke trend ontwikkelt. Dat betekent dat in 2005 het aantal huishoudens is gestegen tot 6.500; dit is 11,2% van alle huishoudens. De verwachte daling in 2006 zal in 's-Hertogenbosch neerkomen op een daling naar 10,4%, ofwel ruim 6000 huishoudens.

⁵ Recentelijk publiceerde het CBS het armoedebericht 2006; hier liggen de schattingen van het aantal lage inkomens vanaf 2003 iets hoger dan in de armoedemonitor 2005.

⁶ Cijfers over het percentage lage inkomens in 's-Hertogenbosch zijn voor een groot deel gebaseerd op schattingen. Het percentage voor 2002 is ontleend aan het regionale inkomensonderzoek. Cijfers die in het Regionaal Inkomensonderzoek worden genoemd, wijken af van de percentages die in de Armoedemonitor gepresenteerd worden.

% huishoudens met een laag inkomen per gemeente
(RIO 2003)

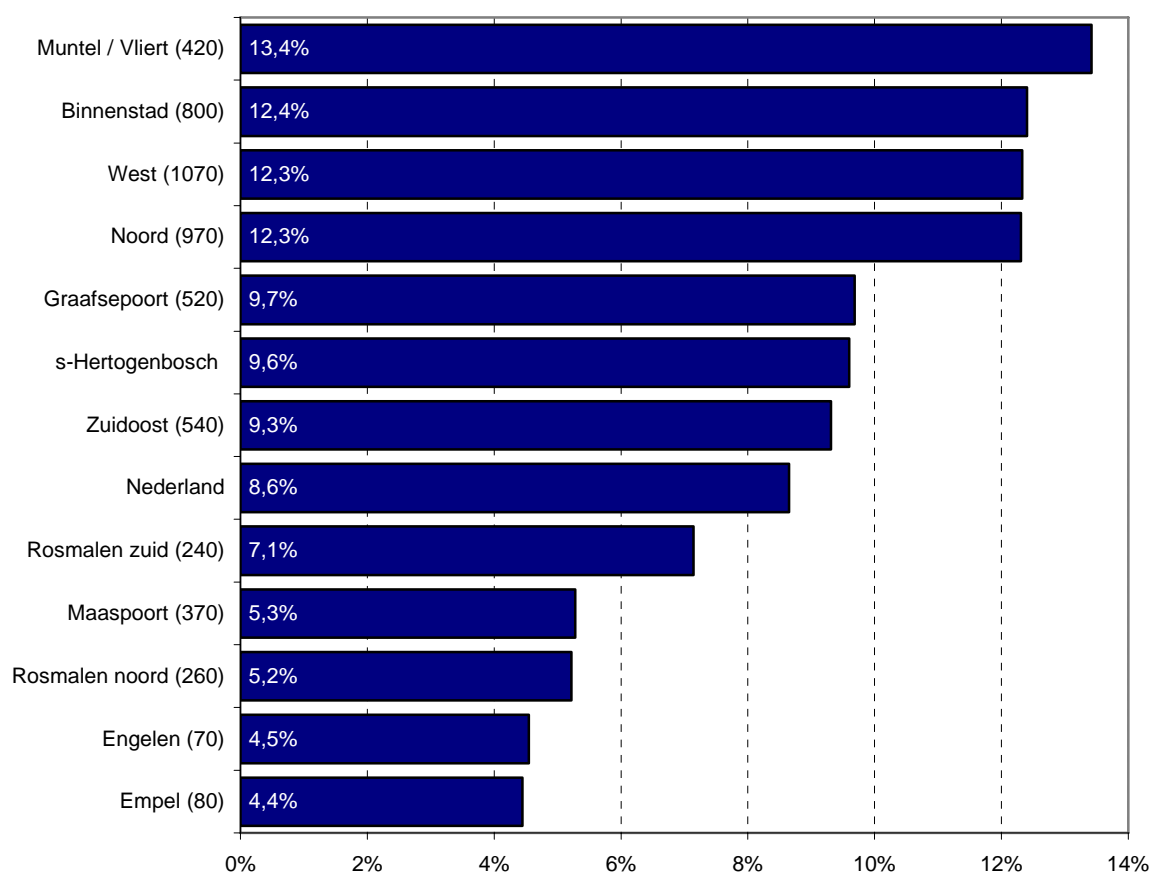

2.2 Landelijke vergelijking 's-Hertogenbosch

In de rangorde van grote steden neemt 's-Hertogenbosch in 2003 een gemiddelde positie in⁷. De grootte van de stad vertoont over het algemeen een samenhang met het percentage lage inkomens; hoe groter de stad, hoe hoger het aandeel lage inkomens. In dat opzicht is het niet opvallend dat het percentage in 's-Hertogenbosch boven het landelijke gemiddelde ligt, dit geldt namelijk voor bijna alle grote steden. Hierbij hebben grotere steden vaak ook een hoger percentage huishoudens met een laag inkomen. De top drie bestaat uit de drie grootste steden in Nederland: Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. Een aantal kleine steden scoort slecht. In het bijzonder de relatief slechte positie van Heerlen en Leeuwarden is opvallend. Ook in aantal inwoners neemt 's-Hertogenbosch een gemiddelde positie in. Het percentage lage inkomens in 's-Hertogenbosch kan in dit perspectief voor een middelgrote stad normaal genoemd worden.

⁷ Cijfers zijn gebaseerd op het Regionaal Inkomensonderzoek 2003: de percentages wijken daarom af van de in §4.1 genoemde cijfers.

huishoudens met laag inkomen per wijk
(RIO 2003)

Leesvoorbeeld:

In de wijk Muntel Vliert wonen 420 huishoudens met een laag inkomen. Dit is 13,4% van alle huishoudens in deze wijk.

2.3 Verdeling lage inkomens per wijk

Om een beeld te krijgen waar de armoedeproblematiek zich afspeelt worden de verschillende wijken en de GSB-aandachtsgebieden met elkaar vergeleken. We kijken zowel naar het absolute aantal lage inkomens als naar het percentage binnen een wijk⁸.

Aantal

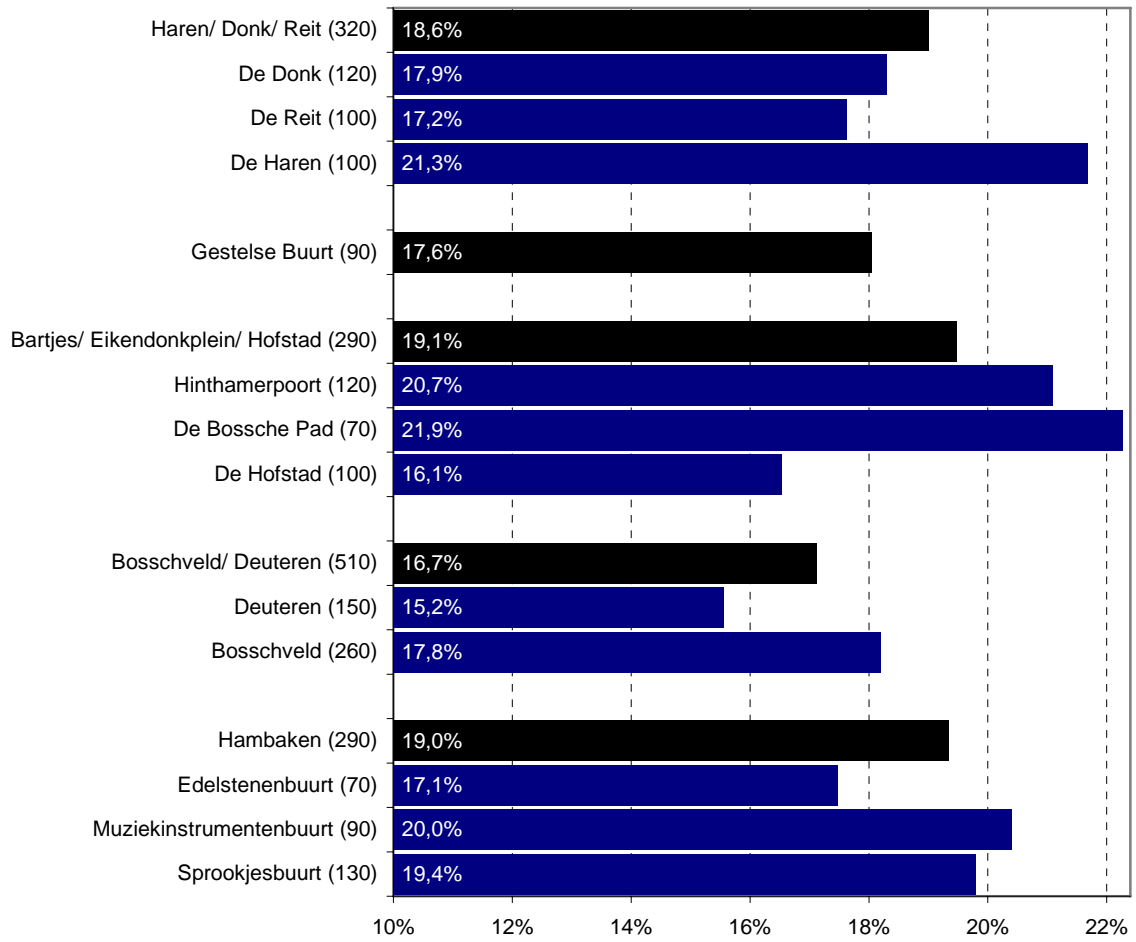
Het absolute aantal huishoudens met een laag inkomen is het hoogst in West; hier hebben in 2003 in totaal 1070 huishoudens een laag inkomen. Ook in Binnenstad en Noord woont een hoog aantal huishoudens met een laag inkomen in vergelijking met de andere wijken. De cijfers duiden op een sterke mate van concentratie van de huishoudens met een laag inkomen. Ongeveer 1 op de 5 huishoudens met een laag inkomen woont in West en iets minder dan 1 op de 5 woont in Noord. Samen met de binnenstad herbergen ze ruim de helft van de huishoudens met een laag inkomen. Het lijkt er op dat in West en Noord een onevenredig aantal lage inkomens aanwezig is. Om de mate van concentratie goed in beeld te krijgen wordt gekeken naar het percentage lage inkomens binnen een wijk.

Concentratie

Het percentage huishoudens met een laag inkomen is het hoogst in de wijk Muntel/ Vliert. Van de huishoudens in deze wijk heeft 13,4% een laag inkomen. Ook in de wijken Binnenstad, West en Noord wonen in relatieve zin veel huishoudens met een laag inkomen. De verschillen zijn groot; terwijl er een aantal wijken is waar het aandeel lage inkomens rond de 5% ligt, is vooral in de wijken Muntel/ Vliert, Binnenstad, West en Noord het percentage lage inkomens hoog. In Noord en in iets mindere mate in West bevinden zich veel van de GSB-aandachtsgebieden. Boschveld/ Deuteren bevindt zich in West. De Hambaken, Haren/ Donk/ Reit en Orthen Links bevinden zich allemaal in Noord. Muntel/ Vliert behoort niet tot de aandachtsgebieden. In de Binnenstad behoort de Hofstad tot de aandachtsgebieden, maar slechts 1 op de 10 inwoners in de Binnenstad woont in de Hofstad. Ook in de andere buurten in de binnenstad is het aandeel lage inkomens bovengemiddeld.

⁸ De cijfers van het RIO vallen lager uit dan de cijfers die in de armoedemonitor genoemd worden; daarom nemen we aan dat de werkelijke cijfers in 's-Hertogenbosch iets hoger liggen.

lage inkomens GSB-aandachtsgebieden
(RIO 2003)

2.4 GSB-aandachtsgebieden

In de GSB- aandachtsgebieden ligt het aandeel huishoudens met een laag inkomen beduidend hoger dan gemiddeld⁹. Het percentage is er gemiddeld bijna twee keer zo hoog als in de rest van 's-Hertogenbosch. Het aandeel lage inkomens ligt in deze buurten grotendeels tussen de 15% en de 20%. Vooral de buurten Haren, Hinthamerpoort en De Bossche Pad hebben een hoog aandeel huishoudens met een laag inkomen, in deze wijken ligt het percentage zelfs boven de 20%. In totaal woont een kwart van alle huishoudens in 's-Hertogenbosch met een laag inkomen in de aandachtsgebieden.

⁹ Cijfers van de buurt Hambaken en Orthen Links zijn niet beschikbaar. Zie bijlage 4 voor een overzicht van de aandachtsgebieden.

2.5 Beschrijving wijken

Er is een groot verschil tussen de wijken in 's-Hertogenbosch wat betreft het aandeel lage inkomens. Door de samenstelling van de groep lage inkomens in deze wijken te bekijken kan een beeld geschetst worden van de armoedeproblematiek in deze wijken¹⁰.

Muntel/ Vliert

Het hoge aandeel lage inkomens in Muntel/ Vliert is opvallend, omdat deze wijk niet onder de GSB-aandachtsgebieden valt (wel grenst de wijk direct aan het aandachtsgebied Bartjes/ Eikendonkplein/ Hofstad). Muntel/ Vliert bestaat uit de buurten Muntel, Vliert en Orthenpoort. Er wonen in totaal 420 huishoudens met een laag inkomen, dit is in vergelijking met andere wijken relatief weinig, maar omdat Muntel/Vliert een kleinere wijk is ligt het aandeel binnen de wijk hoog (13,4%), zelfs het hoogste van alle wijken in 's-Hertogenbosch. De groep huishoudens met een laag inkomen in Muntel/ Vliert bestaat voor tweederde uit eenpersoonshuishoudens. Dat is erg veel; landelijk en binnen 's-Hertogenbosch is dit ongeveer de helft. De groep lage inkomens in Muntel/ Vliert kenmerkt zich ook door een grote groep huishoudens in de WW of de bijstand. In de buurten Muntel en Vliert heeft 1 op de 2 huishoudens met een laag inkomen WW of bijstand, in 's-Hertogenbosch is deze verhouding 1 op 3. Deze bevindingen komen overeen met het algemene beeld van de wijk, het is een wijk waar veel mensen met een uitkering wonen. Omdat de verwachting voor 2006 is dat de armoede onder mensen met een uitkering minder snel zal dalen dan onder mensen met inkomen uit loon, zal het aantal huishoudens met een laag inkomen in Muntel/ Vliert ook in 2006 waarschijnlijk aan de hoge kant zijn.

¹⁰ Voor deze analyses is gebruik gemaakt van de gegevens van het RIO (2003); voor een aantal wijken zijn deze gegevens echter niet compleet. Het is daarom niet mogelijk om een compleet beeld te geven per wijk. De meest opvallende bevindingen worden hier besproken.

Binnenstad

Het aandeel huishoudens met een laag inkomen is in de Binnenstad met 12,4% relatief hoog. Vooral in de Binnenstad-Oost (17,8%) en de Hofstad (16,1%). Het hoge percentage lage inkomens in de Binnenstad heeft vooral te maken met de aanwezigheid van relatief veel eenpersoonshuishoudens in de binnenstad. Ruim 75% van de huishoudens met een laag inkomen in de binnenstad bestaat uit eenpersoonshuishoudens. In 's-Hertogenbosch is dit ongeveer de helft.

West

West is de wijk met het grootste aantal huishoudens in 's-Hertogenbosch. In deze wijk is het aandeel lage inkomens vooral hoog in de buurten Bosschveld (17,8%) en Deuteren (15,2%) die samen een GSB-aandachtsgebied vormen. In de andere buurten is het aandeel lage inkomens ook hoog, maar slechts iets boven het gemiddelde. Onder de lage inkomens zijn geen groepen duidelijk oververtegenwoordigd. Er zijn iets meer eenpersoonshuishoudens en iets minder gezinnen met kinderen dan gemiddeld onder de lage inkomens, maar de verschillen zijn niet groot. In een aantal buurten zijn er relatief veel huishoudens met een uitkering, zoals in de Schutskamp en de Kruiskamp. In West wonen relatief veel niet-westerse allochtonen. We gaan er van uit dat ook onder de lage inkomens in West relatief veel niet-westerse allochtonen zijn.

Noord

De verschillen in het percentage huishoudens met een laag inkomen zijn binnen Noord groot. Zo wonen er in de Slagen 10,7% huishoudens met een laag inkomen, terwijl dit percentage in de Haren 21,3% is. Naast de Haren is ook in de Muziekinstrumentenbuurt (20,0%) en de Sprookjesbuurt (19,4%) het aandeel lage inkomens hoog. In Noord bevinden zich 3 aandachtsgebieden; de Hambaken, Orthen Links¹¹ en Haren/ Donk/ Reit. Onder de lage inkomens in Noord zijn relatief veel ouderen en gepensioneerden. Ook eenoudergezinnen maken een relatief groot deel uit van de lage inkomens in Noord, terwijl de eenpersoonshuishoudens juist iets ondervetegenwoordigd zijn. Veel mensen met een laag inkomen in Noord zijn afhankelijk van een uitkering. Naast gepensioneerden zijn in Noord ook mensen met een WW of Bijstand en arbeidsongeschikten licht oververtegenwoordigd onder de lage inkomens.

¹¹ er zijn geen gegevens over de verdeling van lage inkomens in Orthen Links.

Graafsepoort

De Graafsepoort is de laatste wijk in deze rij waar het percentage huishoudens met een laag inkomen hoger is dan gemiddeld in 's-Hertogenbosch. Binnen de Graafsepoort valt vooral de Hinthamerpoort op, waar het aandeel huishoudens met een laag inkomen op 20,7% ligt. Dat is beduidend boven het gemiddelde in 's-Hertogenbosch. Hinthamerpoort is een van de aandachtsgebieden van het grotestedenbeleid als onderdeel van het gebied Bartjes/ Eikendonkplein/ Hofstad. De verschillen tussen de buurten zijn groot. Lage inkomens lijken vooral te vinden te zijn in Hinthamerpoort en Aawijk Noord (er zijn geen gegevens over Graafsebuurt Noord en Zuid). Onder de lage inkomens in de Graafsepoort bevinden zich relatief veel jongeren, en huishoudens met een WW of bijstand.

Zuidoost

Het percentage lage inkomens in Zuidoost ligt onder het gemiddelde; Zuidoost als geheel neemt dus wat betreft armoede een gunstige positie in binnen 's-Hertogenbosch. Binnen Zuidoost wijken de Gestelse Buurt (17,6%) en de Bossche Pad (21,9%) van dit beeld af door een hoog aandeel lage inkomens; deze twee buurten behoren tot de GSB-aandachtsgebieden. Er zijn niet voldoende gegevens om uitspraken te doen over de samenstelling van de groep lage inkomens in de Gestelse Buurt en de Bossche pad.

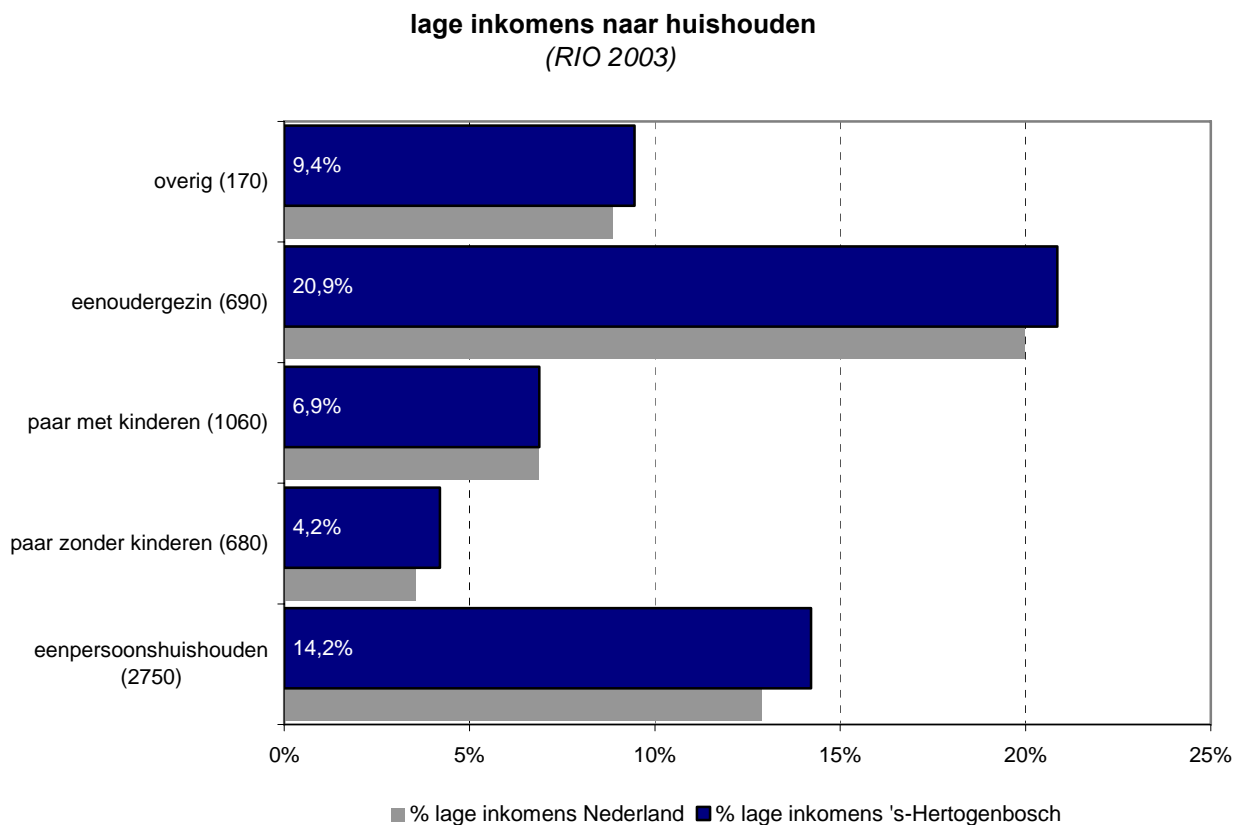
2.6 Conclusies

Het percentage huishoudens met een laag inkomen is in 's-Hertogenbosch hoger dan landelijk. 's-Hertogenbosch bekleedt een gemiddelde positie ten opzichte van andere grote steden. Ongeveer 1 op de 4 huishoudens met een laag inkomen in 's-Hertogenbosch woont in één van de GSB aandachtsgebieden. Het percentage lage inkomens ligt in de aandachtsgebieden 2 keer zo hoog als in de rest van 's-Hertogenbosch. Hieruit blijkt duidelijk dat armoedeproblematiek in 's-Hertogenbosch zich in sterke mate concentreert in bepaalde buurten. Relatief kleine buurten als de Bossche Pad, de Haren, Hinthamerpoort of de Muziekinstrumentenbuurt hebben een hoog percentage huishoudens met een laag inkomen. Dit is een beeld dat vooral in de grote steden vaker voorkomt. De concentratie van huishoudens met een laag inkomen in bepaalde woongebieden wordt omschreven als ruimtelijke segregatie. Vooral in de periode dat armoede afnam (1994-2002) is de segregatie in Nederland juist toegenomen, en dan voornamelijk in de kleinere steden (CBS, 2005). In 's-Hertogenbosch is ook sprake van een sterke mate van segregatie. Ook hier wijkt 's-Hertogenbosch niet af van de landelijke trend.

3. Risicogroepen

3.1 Samenstelling huishouden

In Nederland is de positie van eenoudergezinnen en alleenstaanden bijzonder kwetsbaar. Onder de groep eenoudergezinnen met uitsluitend minderjarige kinderen is het percentage huishoudens met een laag inkomen zelfs 37%. Dit is bijna vier keer zo hoog als het gemiddelde aandeel huishoudens met een laag inkomen. Ook onder alleenstaanden (eenpersoonshuishoudens) is het percentage lage inkomens erg hoog.

Leesvoorbeeld:

In 's-Hertogenbosch hebben 2750 eenpersoonshuishoudens een laag inkomen, dit is 14,2% van alle eenpersoonshuishoudens in 's-Hertogenbosch. De grijze balk geeft het landelijke percentage lage inkomens onder eenpersoonshuishoudens aan. Dit is lager dan in 's-Hertogenbosch.

Alleenstaanden en éénooudergezinnen

De verdeling naar huishoudens is in 's-Hertogenbosch grotendeels hetzelfde als de landelijke verdeling. Ook in 's-Hertogenbosch blijken de eenoudergezinnen en eenpersoonshuishoudens kwetsbaar te zijn. Wat betreft de omvang is de groep eenpersoonshuishoudens eveneens het grootst; in 's-Hertogenbosch bestaat bijna de helft van alle huishoudens met een laag inkomen uit eenpersoonshuishoudens. Ook dit komt overeen met het landelijke beeld.

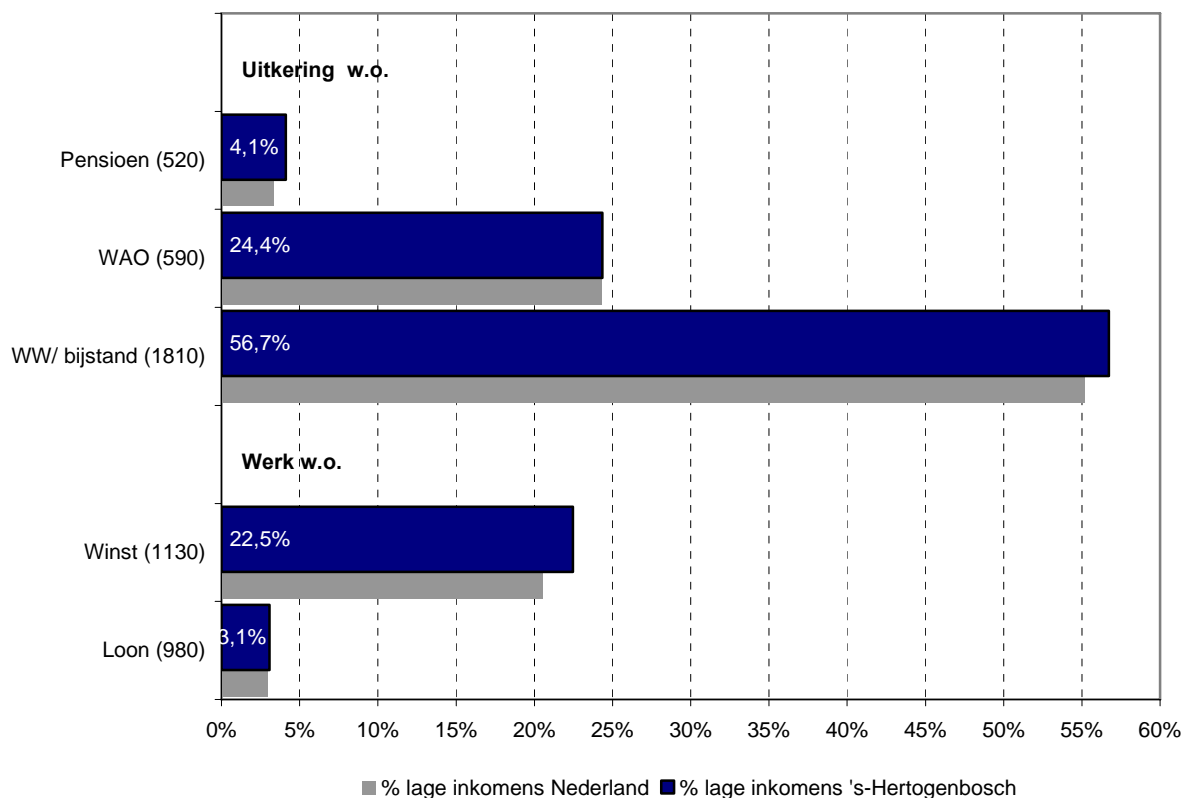
Kinderen

In Nederland is er veel aandacht voor de groep kinderen die in armoede wordt opgevoed. In 's-Hertogenbosch is sprake van ongeveer 1750 gezinnen met kinderen die onder de lage inkomensgrens zitten. Omdat een gemiddeld Bosch' gezin 1,8 kinderen heeft, betekent dit dat ongeveer 3150 kinderen onder de 18 in 's-Hertogenbosch in armoede leven. Dat is 11,0% van alle thuiswonende kinderen onder de 18. Dit percentage is hoger dan het gemiddelde aantal personen onder de armoedegrens in 's-Hertogenbosch (9,6%). Relatief veel kinderen leven dus in een gezin met een laag inkomen.

3.2 Bron van inkomsten

Als het gaat over armoede wordt recentelijk veel gesproken over een nieuwe groep: de 'werkende armen'. De stijging van de armoede in de afgelopen jaren kwam niet alleen door de groei van de werkloosheid en dus een grotere groep huishoudens die afhankelijk is van een uitkering. Er is een groeiende groep werkende mensen die moeite heeft om rond te komen. Vooral mensen met inkomsten uit loon zijn er op achteruit gegaan; toch zijn vooral zelfstandigen een risicogroep omdat onder hen het percentage lage inkomens hoger is (CBS, 2005).

% huishoudens met laag inkomen naar bron van inkomsten
(RIO 2003)

Uitkeringen

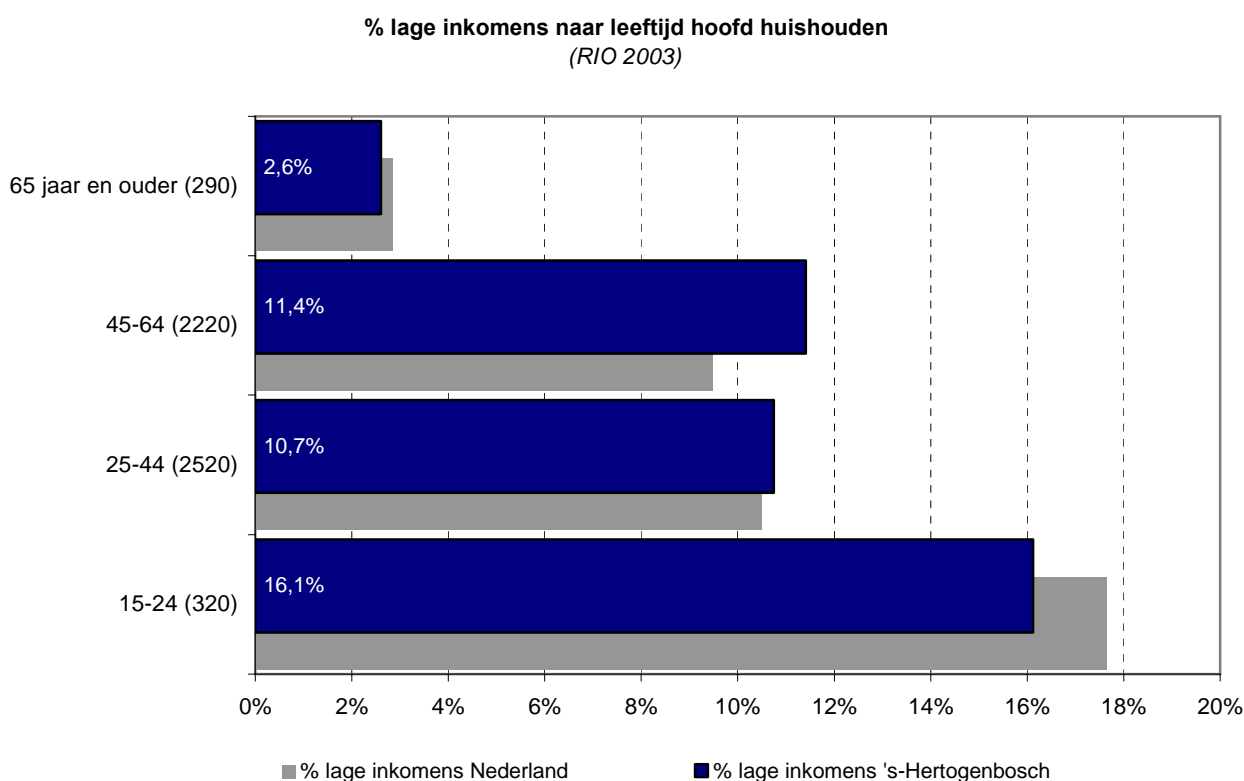
Vooraf onder huishoudens met WW of bijstand is het percentage lage inkomens erg hoog (56,7%). Zij vormen ook in aantal de grootste groep: ongeveer een op de drie huishoudens met een laag inkomen in 's-Hertogenbosch leeft van WW of bijstand. Ook onder mensen met WAO zijn relatief veel huishoudens met een laag inkomen (24,4%). Onder gepensioneerden is het percentage lage inkomens laag. Slechts 4,1% van de gepensioneerden heeft een laag inkomen.

Werkende armen

In aantal is de groep werkende armen met loon in 's-Hertogenbosch ongeveer net zo groot als de groep zelfstandigen met een laag inkomen. Toch zijn vooral de zelfstandigen kwetsbaar. Omdat de totale groep zelfstandigen vrij klein is, is het aandeel lage inkomens onder de zelfstandigen relatief hoog. Bijna een kwart van de zelfstandigen heeft een laag inkomen, terwijl van de huishoudens met loon slechts 3,1% een laag inkomen heeft. De kwetsbare positie van zelfstandigen in 's-Hertogenbosch komt overeen met het landelijke beeld.

3.3 Leeftijd

In de jaren 90 namen de ouderen een relatief ongunstige positie in. Het aandeel ouderen met een laag inkomen lag begin jaren 90 nog 0,5% hoger dan het gemiddelde. In 2003 heeft ongeveer 6% van de 65-plussers een laag inkomen, dit is ongeveer 3% ónder het gemiddelde (CBS, 2005). Daar staat tegenover dat veel gepensioneerden maar net boven de lage inkomensgrens zitten; uit cijfers van het CBS blijkt namelijk ook dat 8% van de ouderen een inkomen heeft tussen de lage inkomensgrens en 110% van dit inkomen. De relatief gunstige positie van 65-plussers is hierdoor kwetsbaar, mede ook omdat ouderen hun positie niet kunnen verbeteren door inkomen uit arbeid. Een groot deel van de 65-plussers met een laag inkomen heeft dan ook langdurig een laag inkomen. Een aantal groepen is kwetsbaar, zoals allochtonen die geen (volledige) pensioensopbouw hebben gehad. Onder de niet-westerse 65-plussers is het aandeel lage inkomens zeer hoog, namelijk 44%.

65+ en alleen AOW

De verdeling van arme huishoudens in 's-Hertogenbosch vertoont veel overeenkomsten met de landelijke situatie. Toch vallen twee zaken op; ten eerste lijkt de situatie van de 65 plussers in 's-Hertogenbosch nog iets gunstiger vergeleken met de landelijke situatie. Maar iets meer dan 2% van de 65 plussers heeft een laag inkomen, dit is een stuk lager dan het landelijke gemiddelde¹². Uit de eerdere vergelijking naar bron van inkomsten blijkt juist dat armoede onder gepensioneerden in 's-Hertogenbosch iets vaker voorkomt dan landelijk. Het gaat hier waarschijnlijk om personen met alleen AOW. Hieruit kunnen we concluderen dat, hoewel armoede onder ouderen sterk is gedaald, het voor de groep mensen met alleen AOW nog steeds moeilijk is om rond te komen.

55-65 jarigen

Het valt op dat in 's-Hertogenbosch in de categorie 45-65 armoede vaker voorkomt dan landelijk. In de armoedemonitor gaat het CBS uitgebreid in op de positie van de groep tussen 55 en 64 jaar, we vermoeden dat vooral deze leeftijdsgroep in 's-Hertogenbosch veel met armoede te maken heeft. De groep neemt landelijk een ongunstige positie in aangezien 11% van hen een laag inkomen heeft, ruim 2% boven het gemiddelde. Door vervroegde uittrekking en vervroegd pensioen lijkt de positie van de groep eerder op die van ouderen dan op die van jongere groepen. De groep 65-plussers heeft echter een aantal belastingvoordelen, die hun inkomenspositie verbeteren. Bovendien hebben veel 65-plussers een aanvullend pensioen. De leeftijdsgroep tussen 55 en 65 heeft deze genoemde voordelen (nog) niet en toch werkt een deel binnen deze leeftijdsgroep niet meer. Mede hierdoor is een deel van deze groep afhankelijk van een minimumuitkering. Dit geldt vooral voor alleenstaanden. In 2003 had bijna 1 op de 5 alleenstaande mannen tussen de 55 en 64 een laag inkomen, van de alleenstaande vrouwen tussen de 55 en 64 had zelfs meer dan een kwart een laag inkomen.

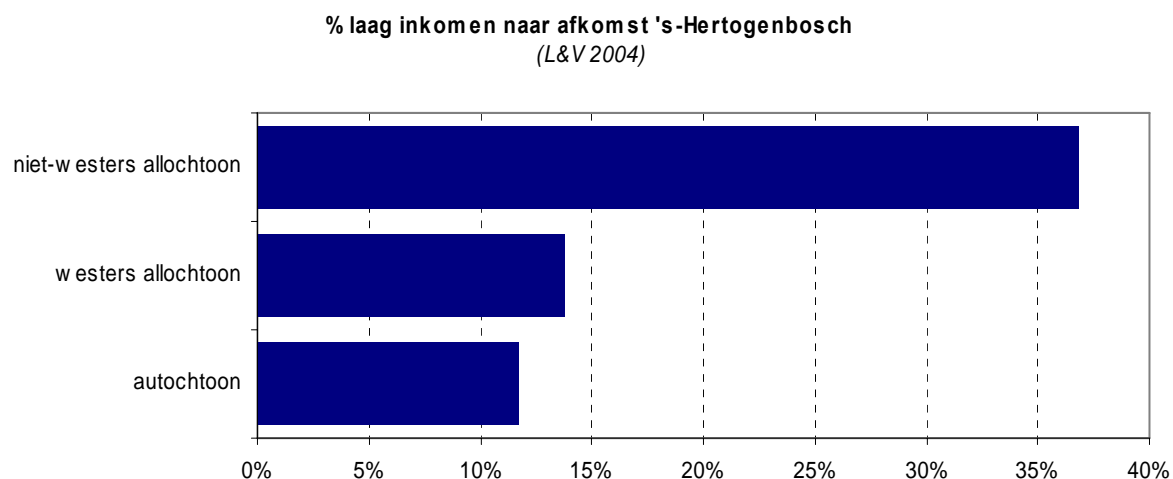
¹² Een deel van dit verschil is te verklaren omdat de gegevens van RIO 2003 lager uitvallen dan de getallen in de armoedemonitor 2005. Dit is ook de reden dat het totaal aantal lage inkomens (5350) lager uitvalt dan eerder genoemde cijfers.

Overige leeftijdsgroepen

Onder jongeren in 's-Hertogenbosch is het aandeel lage inkomens het grootst van alle leeftijdscategorieën. Toch is hun positie gunstig vergeleken met de landelijke situatie. Onder de middelste leeftijdsgroepen is de armoede in 's-Hertogenbosch juist hoger dan landelijk. Uit nadere analyse blijkt dat het hier niet gaat om werkende armen; waarschijnlijk is bij de middelste leeftijdsgroepen in 's-Hertogenbosch sprake van een relatief hoog percentage huishoudens dat afhankelijk is van een uitkering.

3.4 Armoede onder allochtonen

Het aandeel lage inkomens is onder niet-westerse allochtone huishoudens landelijk aanzienlijk hoger dan onder autochtone huishoudens. Het percentage huishoudens met een laag inkomen ligt landelijk in 2003 onder niet-westerse allochtonen op 29%. Dat is 3,5 maal zo hoog als dat van autochtonen (8%). Vooral Marokkaanse huishoudens leven vaak onder de armoedegrens. Ook de toename van de armoede in de laatste jaren lijkt de allochtonen harder te hebben getroffen dan de autochtonen.

Niet-westerse allochtonen

Er zijn geen vergelijkbare cijfers beschikbaar over de verdeling van de lage inkomens naar etniciteit binnen 's-Hertogenbosch. Voor bovenstaande gegevens is daarom gebruik gemaakt van de steekproef van de bevolking van 's-Hertogenbosch die is getrokken naar aanleiding van de Leefbaarheid en Veiligheidsenquête in 2004¹³. Uit de cijfers blijkt dat de positie van niet-westerse allochtonen in 's-Hertogenbosch vergelijkbaar is met de landelijke positie van niet-westerse allochtonen onder huishoudens met een laag inkomen. Van de niet-westerse allochtonen heeft ruim 30% een laag inkomen, terwijl dit onder autochtonen en westerse allochtonen beduidend lager is. De groep niet-westerse allochtonen bestaat in 's-Hertogenbosch voornamelijk uit inwoners van Marokkaanse afkomst; zij vormen bijna de helft van de groep niet-westerse allochtonen in 's-Hertogenbosch. Omgerekend betekent dit dat er in 's-Hertogenbosch in 2004 ongeveer 1500 gezinnen met een laag inkomen van Marokkaanse afkomst waren. Met andere woorden: naar schatting is een kwart van alle huishoudens met een laag inkomen in 's-Hertogenbosch van

¹³ Het gaat om een representatieve steekproef van 3.100 bewoners van de Bossche bevolking.

Marokkaanse afkomst en zijn ongeveer 750 huishoudens met een laag inkomen van Turkse afkomst. Al met al betekent dit dat bijna de helft van de huishoudens onder de armoedegrens bestaat uit (voornamelijk niet-westerse) allochtonen, terwijl van de totale bevolking in 's-Hertogenbosch ongeveer 10% van allochtone afkomst is.

3.5 Conclusies

Huishoudens worden in verschillende mate getroffen door armoede. Er zijn verschillen naar leeftijd, samenstelling van het huishouden, bron van inkomsten en naar land van herkomst. Samengevat kunnen we in 's-Hertogenbosch de volgende risicogroepen onderscheiden.

- niet-westerse allochtonen
- eenpersoonshuishoudens
- eenoudergezinnen
- personen in de leeftijdscategorie 55-65
- kinderen uit arme gezinnen
- uitkeringsgerechtigden in de WW of bijstand

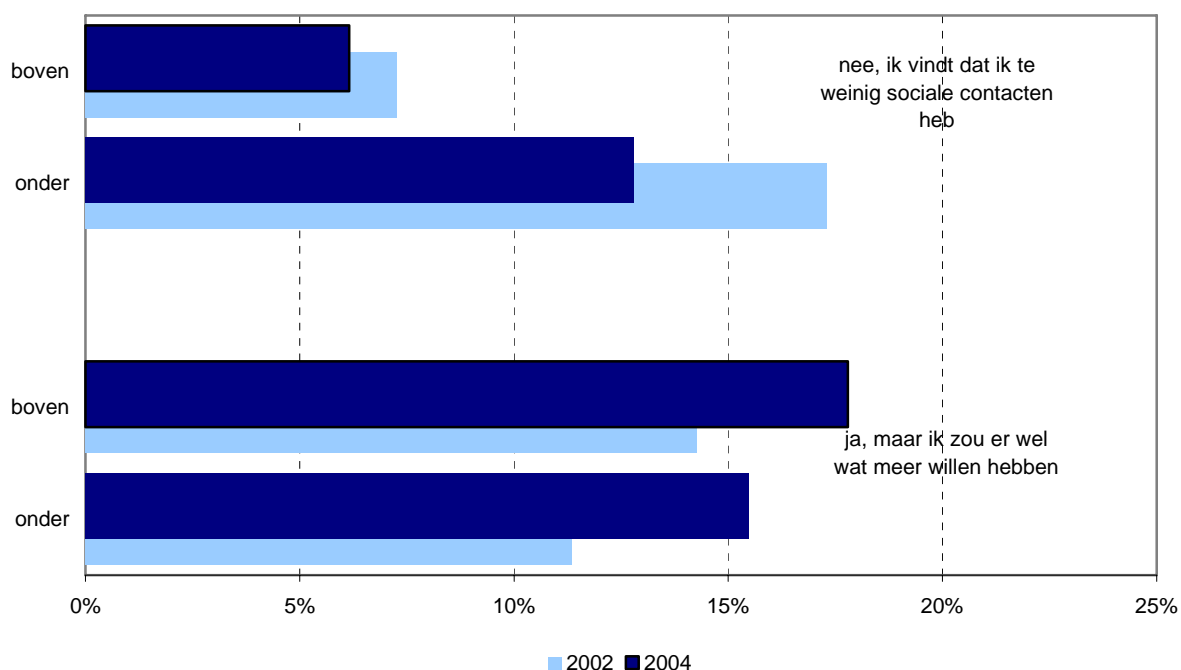
De positie van 65-plussers is in 's-Hertogenbosch in vergelijking met de landelijke situatie gunstig; hun positie is sinds de jaren 90 sterk verbeterd, onder ouderen komt armoede nog maar weinig voor. Dit ligt anders voor mensen die moeten rondkomen van alleen AOW. Het meest kwetsbaar zijn niet-westerse 65-plussers met een onvolledige pensioensopbouw. De positie van de leeftijdsgroep 55-64 is ongunstig; vooral alleenstaanden in deze leeftijdsgroep zijn relatief vaak afhankelijk van een laag inkomen.

4. Participatie en welzijn

4.1 Sociale uitsluiting

Om deel uit te maken van de samenleving, is het noodzakelijk om een sociaal netwerk te hebben en te onderhouden. Contacten met familie, collega's en vrienden dragen bij aan het vinden en houden van een dagbesteding, maar geven ook steun in moeilijker tijden. In het vorige hoofdstuk is geconstateerd dat een groot deel van de mensen die onder de armoedegrens leven, geen inkomen uit betaald werk heeft, en daardoor minder kans op contacten met andere mensen. Landelijk wordt 5% tot 10% van de bevolking als sociaal uitgesloten beschouwd, dat wil zeggen dat zij onvoldoende sociale contacten hebben om volledig deel te nemen aan de samenleving (CBS, 2003). In deze paragraaf wordt bekeken hoe sterk het sociale netwerk van mensen is die onder de armoedegrens leven.

Vindt u dat u in het algemeen voldoende sociale contacten hebt?
(L&V)

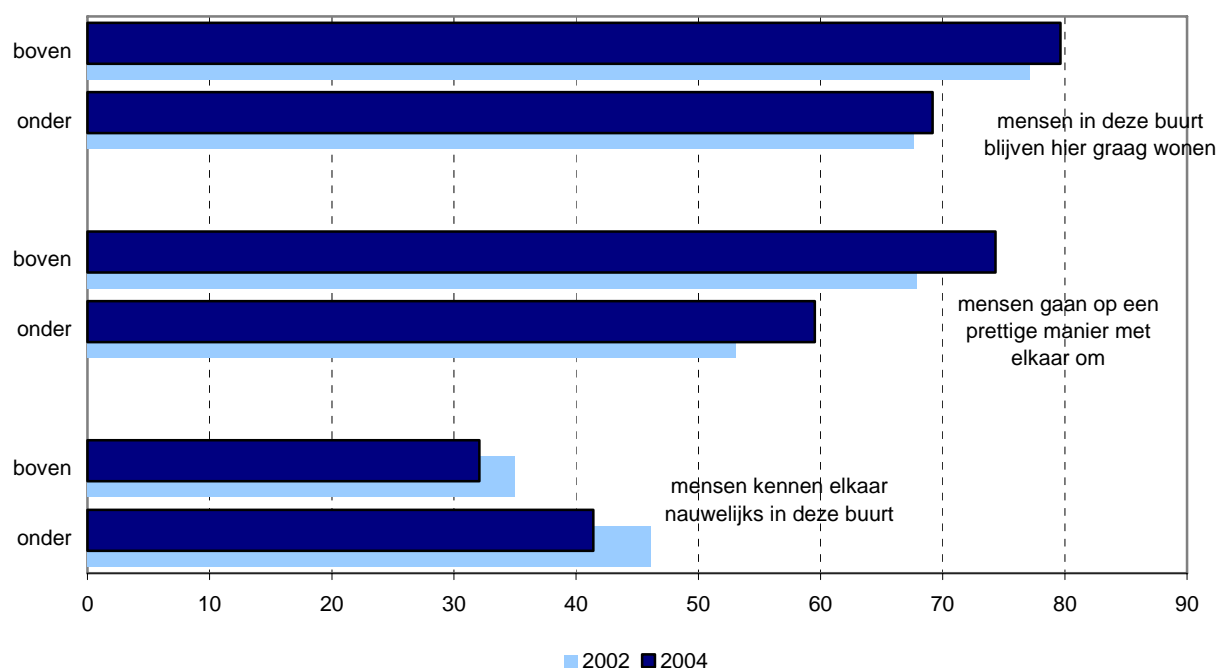
Leesvoorbeeld:

Van de mensen met een laag inkomen vindt 13% dat ze te weinig sociale contacten hebben (2004), voor mensen boven de armoedegrens is dit 6%. De lichtblauwe balken geven de cijfers van 2002 weer.

Sociale contacten

In bovenstaande tabel worden mensen met een laag inkomen (onder) vergeleken met huishoudens boven de armoedegrens (boven) in hun mate van sociale contacten. Er is gevraagd of men vindt dat men voldoende sociale contacten heeft. Mensen met een laag inkomen geven vaker aan dat ze te weinig sociale contacten hebben; dit antwoord wordt door 13% van de mensen met een laag inkomen gegeven, tegenover 6% onder mensen boven de armoedegrens. Het percentage lage inkomens dat zegt te weinig sociale contacten te hebben is ten opzichte van 2002 afgenomen. Er is dus een relatief kleine groep in 's-Hertogenbosch waar sociale uitsluiting een rol speelt; lage inkomens hebben er relatief vaak mee te maken.

Sociale samenhang in de buurt % (helemaal) mee eens (L&V)

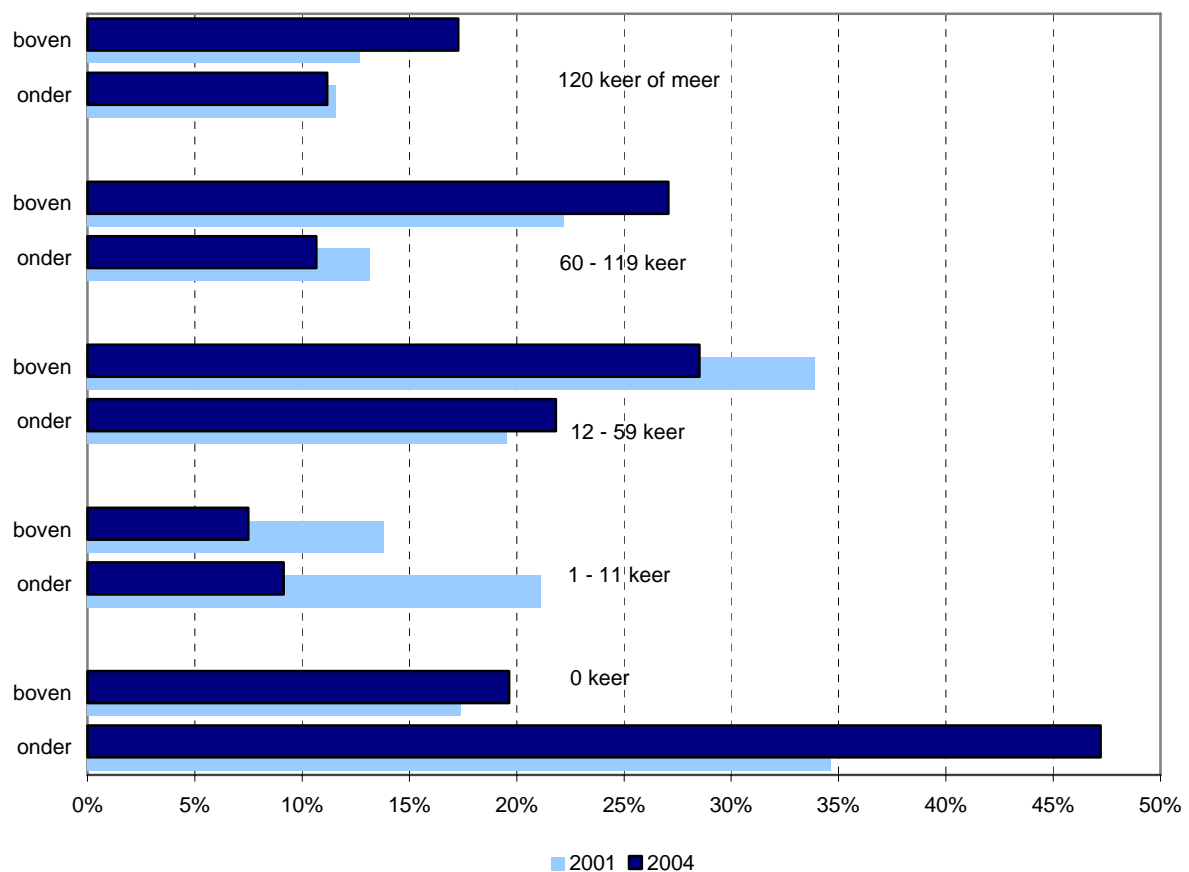
Sociale samenhang in de buurt

Huishoudens met een laag inkomen wonen voornamelijk in wijken en buurten waar de sociale samenhang laag is. Ze geven vaker aan dat mensen bij hen in de buurt elkaar nauwelijks kennen en ook de onderlinge contacten worden door mensen met een laag inkomen minder vaak positief beoordeeld. Juist voor de mensen die eventueel afhankelijk kunnen zijn van een sociaal vangnet, ontbreekt dus vaak juist de sociale samenhang die nodig is voor een dergelijk vangnet. Er lijkt hier sprake te zijn van een opeenstapeling van problemen in bepaalde wijken in 's-Hertogenbosch met betrekking tot armoedeproblematiek. Een laag inkomen gaat vaak gepaard met een gebrek aan een sociaal netwerk. Dit is een belangrijke bevinding met het oog op de invoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning. Het belang van een sociaal vangnet zal voor burgers met de invoering van deze wet alleen maar groter worden.

4.2 Materiële en sociale deprivatie

Materiële en sociale deprivatie wil zeggen dat mensen om financiële redenen niet in staat zijn om die dingen aan te schaffen (materieel) of die sociale activiteiten te ondernemen (sociaal) die in de samenleving waarvan ze deel uit maken als min of meer gebruikelijk gelden. Deprivatie is in feite een onderdeel van sociale uitsluiting. Het belemmert mensen om volwaardig deel te nemen aan de maatschappij. Een goede indicator is de sportdeelname.

Hoe vaak heeft u in totaal gesport de afgelopen 12 maanden?
(L&V)

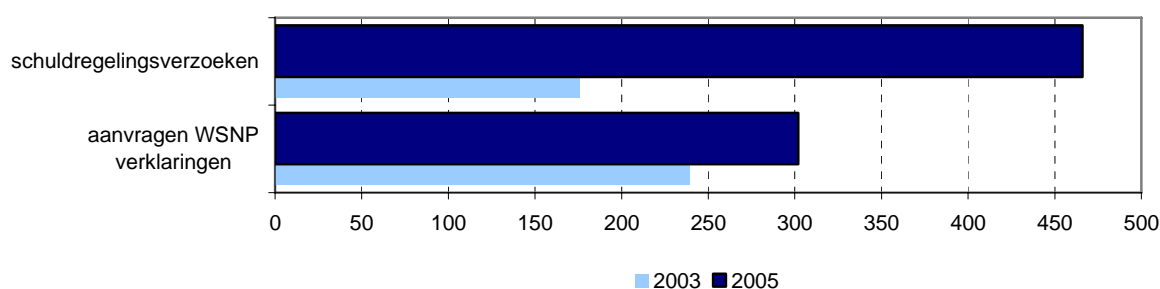
Sportparticipatie

Mensen met een laag inkomen sporten minder. Het beeld dat mensen met een laag inkomen minder sporten blijkt ook uit ander onderzoek (O&S, 2005). Bijna 1 op de 2 mensen met een laag inkomen sport nooit, tegenover 1 op de 5 bij mensen boven de armoedegrens. Opvallend is ook dat in vergelijking met 2001 de lage inkomens veel vaker zeggen dat ze helemaal nooit sporten. Een deel is misschien te verklaren door het feit dat in deze jaren het besteedbaar inkomen van veel mensen is achteruit gegaan. In dat geval is er sprake van materiele deprivatie omdat mensen door financiële beperkingen niet kunnen participeren.

4.3 Financiële problemen

Naast sociale uitsluiting en deprivatie lijkt schuldenproblematiek een belangrijke rol te spelen in de armoedeproblematiek van de afgelopen jaren. De schuldenproblematiek is in Nederland fors toegenomen. Tussen 2002 en 2005 is in Nederland het percentage huishoudens dat schulden maakt onder lage inkomens bijna verdubbeld, van 5,5% in 2002 tot 9,6% in 2005 (CBS, 2005). In 's-Hertogenbosch worden verzoeken tot schuldenregeling of regelingen in het kader van de WSNP¹⁴ onder andere in behandeling genomen door Schuldhulpverlening/ Gemeentelijke Kredietbank (SHV/ GKB). Landelijk gezien is er ook sprake van een toename in WSNP verklaringen en verzoeken tot schuldhulpverlening.

**Schuldregelingsverzoeken en aanvragen WSNP verklaring 's-Hertogenbosch
2003-2005
(SHV/ GKB)**

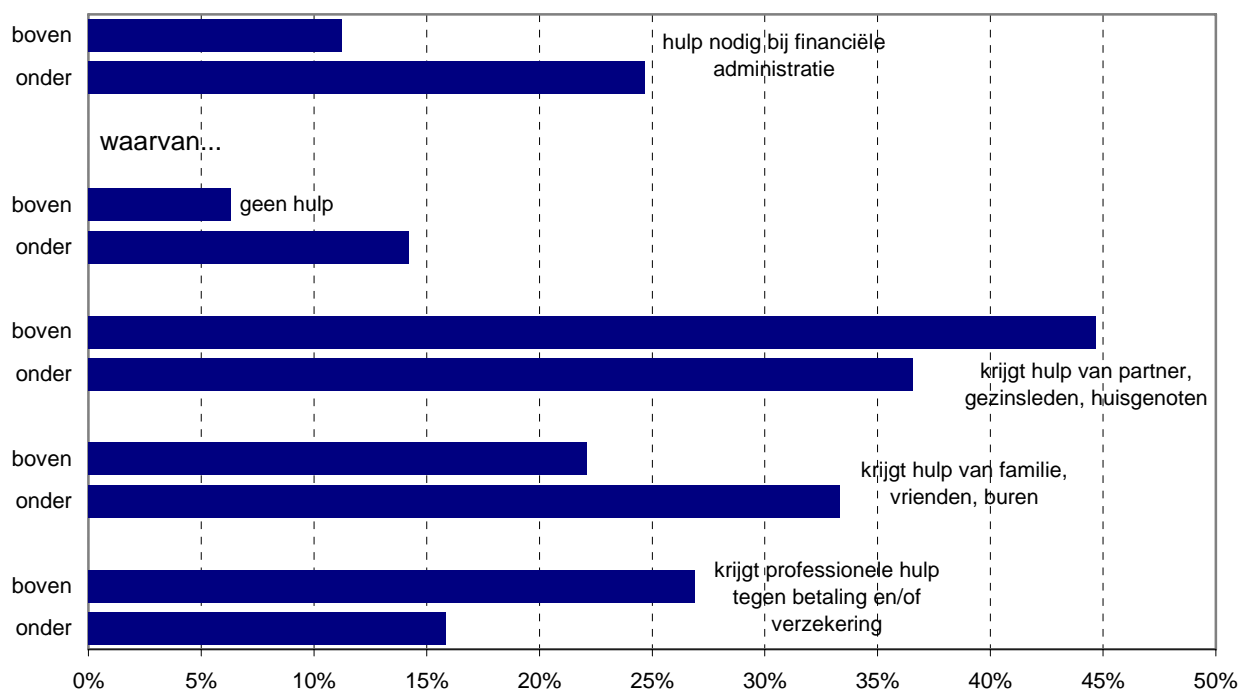

Schuldregelingsverzoeken en WSNP-verklaringen

De cijfers geven meer dan een verdubbeling te zien van het aantal schuldregelingsverzoeken tussen 2003 en 2005. Ook hier volgt 's-Hertogenbosch de landelijke trend. Ook is in 's-Hertogenbosch tussen 2003 en 2005 duidelijk een stijging te zien van WSNP-verklaringen. Dit duidt ook op een toenemende schuldenproblematiek. Opvallend is verder dat de helft van de schuldregelingsverzoeken niet doorgezet wordt (SHV, 2006). Voor deze mensen is de drempel voor een schuldregeling hoog; ze proberen alsnog zelf hun problemen op te lossen, waardoor de problematiek in sommige gevallen verergert. De genoemde cijfers geven dus slechts een deel van de werkelijke schuldenproblematiek weer in 's-Hertogenbosch.

¹⁴ Wet Schuldsanering Natuurlijke Personen; regelt de mogelijkheid voor mensen met financiële problemen om via de rechter tot schuldsaneringsregelingen te komen met schuldeisers, zodat men weer schuldenvrij kan worden.

Financiële administratie
ontvangen hulp (L&V 2004)

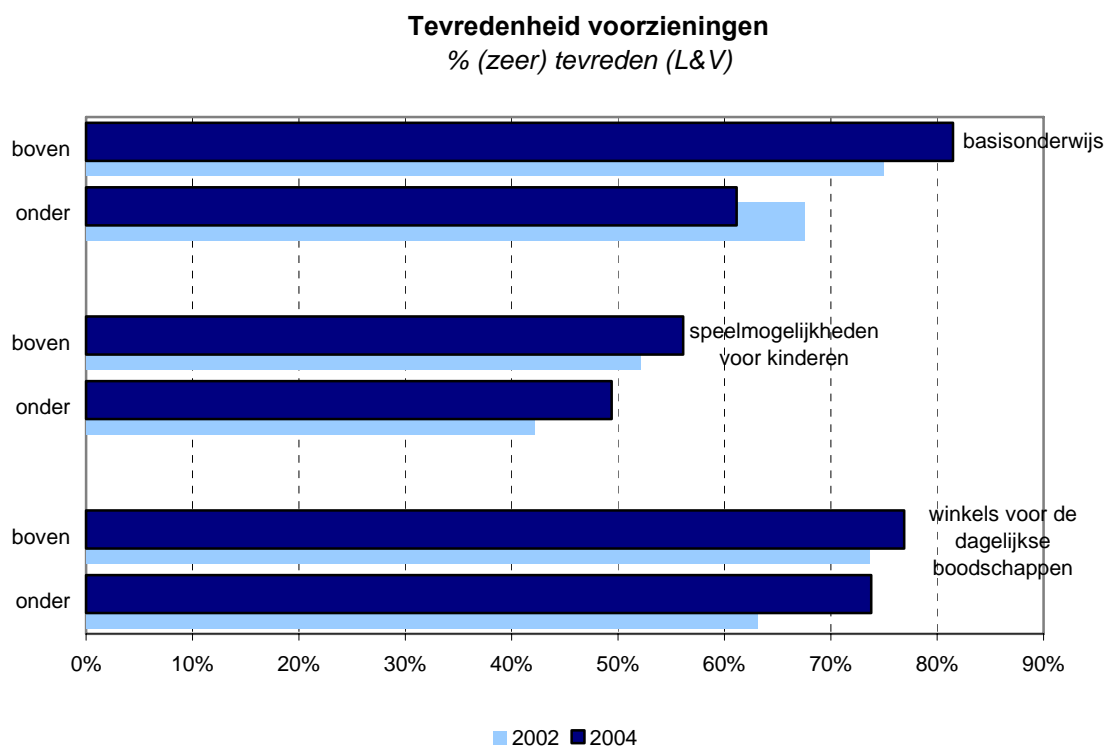

Hulp bij financiële administratie

Maar liefst één op de vier mensen met een laag inkomen in 's-Hertogenbosch geeft aan hulp nodig te hebben bij de financiële administratie. Dit percentage is hoog; van de mensen die geen laag inkomen hebben geeft iets meer als 10% aan hierbij hulp nodig te hebben. In dit licht is het ernstig dat mensen met een laag inkomen minder vaak ook daadwerkelijk hulp ontvangen. Professionele hulp lijkt voor hen vaak onbereikbaar. Hier is ook een vorm van deprivatie terug te vinden; mensen met een laag inkomen hebben juist hulp nodig, maar ze hebben minder toegang tot professionele hulp. Ook blijkt uit de tabel dat het sociaal vangnet van mensen met een laag inkomen anders is; ze krijgen minder vaak hulp van partner, gezinsleden of huisgenoten. Dit komt ook omdat ongeveer de helft van de huishoudens met een laag inkomen bestaat uit eenpersoonshuishoudens. Wel krijgen ze vaker hulp van familie, vrienden of bureu.

4.4 Problemen met de woning en de woonomgeving

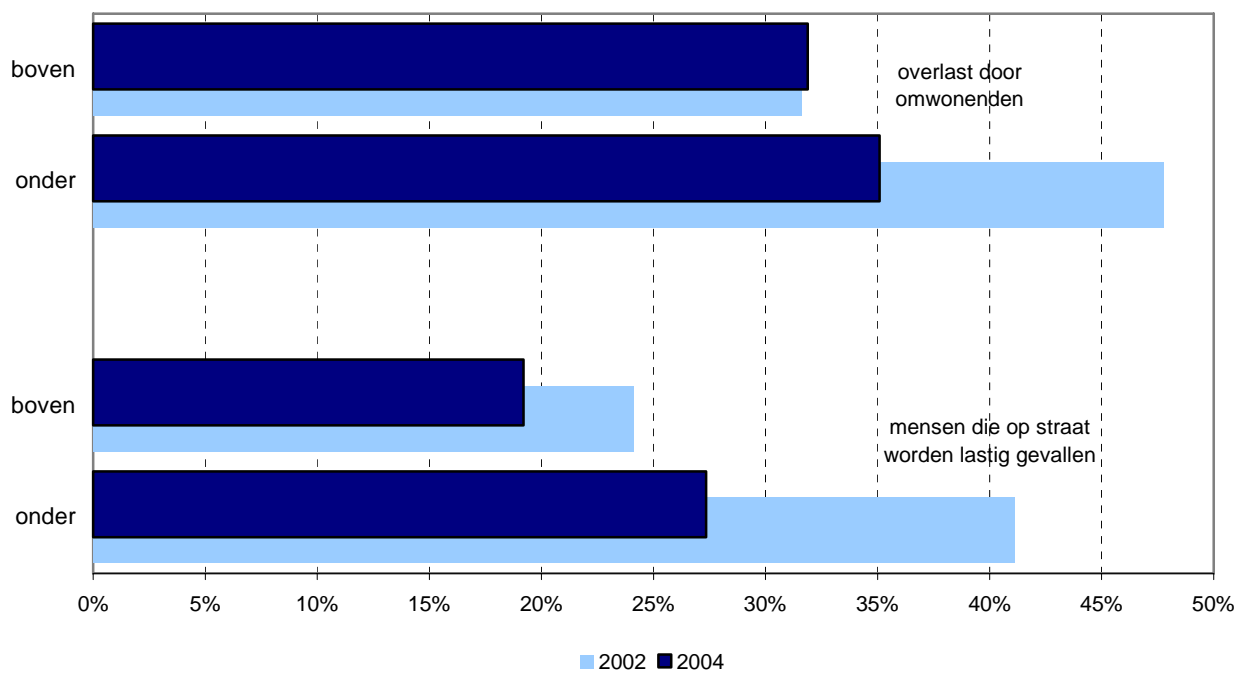
Problemen met de woning komen in Nederland vaker voor bij huishoudens met een laag inkomen, met name gehorigheid. Zo ook geluidsoverlast in de woonomgeving, van burens of verkeer. Wat betreft de huisvesting kan worden geconstateerd dat men vaker ontevreden is over de woonomgeving dan over de woning zelf (respectievelijk 19% en 8% is niet tevreden, SCP 2003). Hieronder wordt de houding met betrekking tot de woonomgeving van mensen met een laag inkomen in 's-Hertogenbosch geschetst. Zo krijgen we een beeld van problemen in de woonomgeving bij mensen met een laag inkomen.

Tevredenheid voorzieningen

In het algemeen zijn mensen met een laag inkomen minder tevreden over de voorzieningen in de buurt. Vooral over de voorzieningen voor het basisonderwijs zijn mensen met een laag inkomen minder tevreden. Van hen is 60% in 2004 tevreden over de voorzieningen voor het basisonderwijs, terwijl dit bij de hogere inkomens iets meer dan 80% is. Dit verschil is groot. Bovendien is de tevredenheid ten opzichte van 2002 minder geworden, terwijl de tevredenheid onder de mensen boven de armoedegrens juist toeneemt.

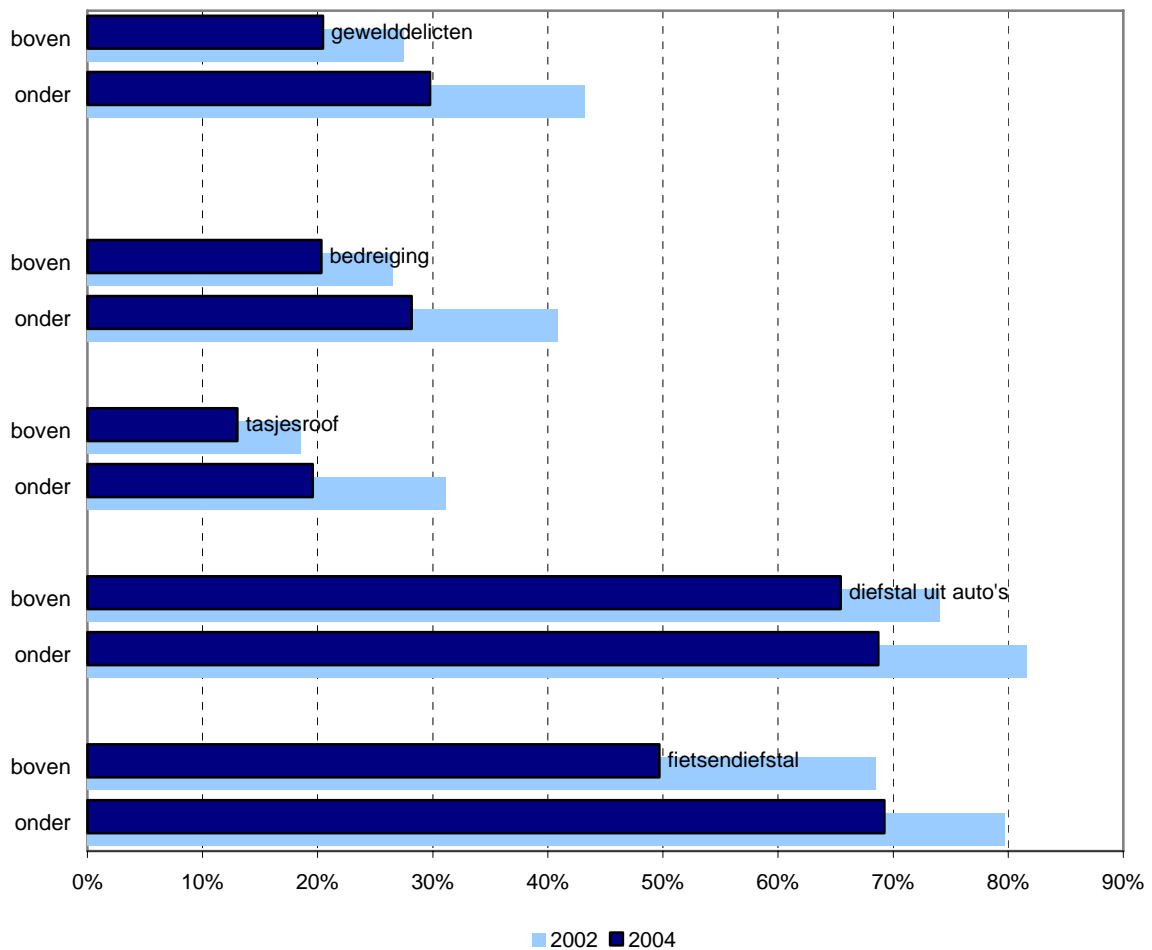
Overlast
% komt vaak/ soms voor (L&V)

Overlast

Mensen met een laag inkomen hebben vaker overlast van hun burens en mensen op straat dan mensen met een inkomen boven de armoedegrens. Wel is de overlast in de laatste jaren afgenomen. In het laatste decennium is er in het kader van het Grotestedenbeleid veel aandacht besteed aan de minder goede buurten en de aandachtsgebieden in de stad. Juist de mensen met een laag inkomen wonen in die buurten. Hier is goed te zien dat het Grotestedenbeleid daar effect heeft gehad waar het voor bedoeld was: in de buurten met veel problemen.

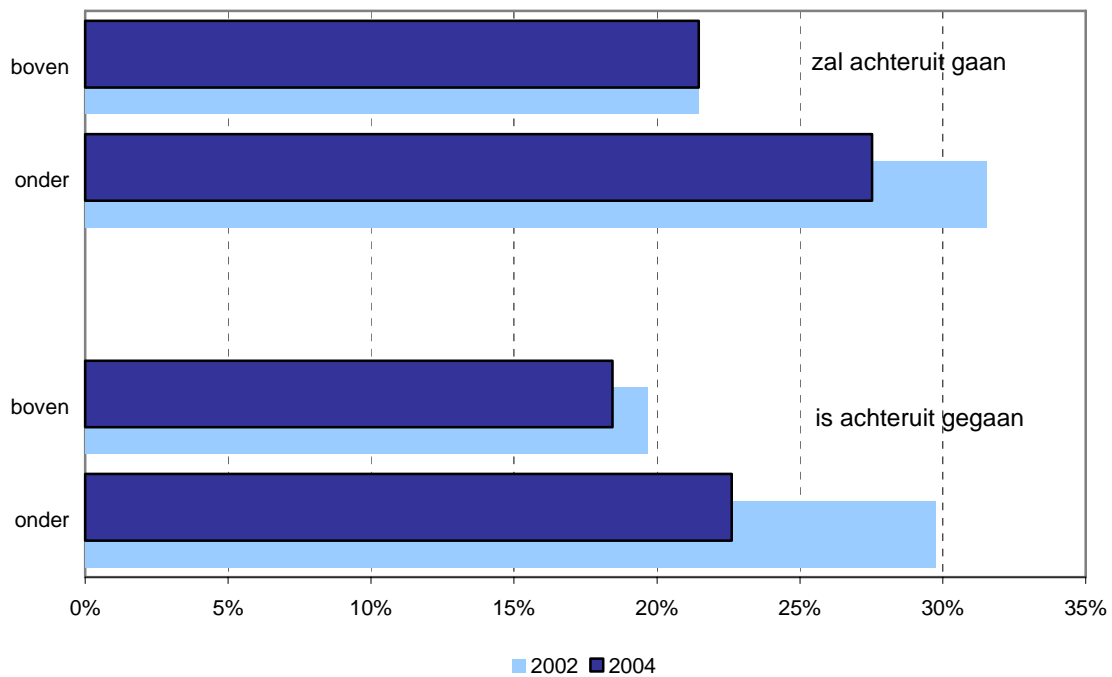
Vermogensdelicten en bedreiging
% komt vaak/ soms voor (L&V)

Vermogensdelicten en bedreiging

Bepaalde vermogensdelicten en vormen van bedreiging komen bij mensen met een laag inkomen vaker voor. Vooral fietsendiefstal komt bij mensen met een laag inkomen vaker voor. De situatie in 2004 is duidelijk verbeterd ten opzichte van 2002, dit geldt zowel voor mensen met een laag inkomen als voor mensen boven de lage inkomensgrens. Uit analyse is ook gebleken dat verloedering en buurtproblemen vaker genoemd werden door mensen met een laag inkomen; het ging hier echter om zeer kleine verschillen.

**Is uw buurt vooruit of achteruitgegaan/
zal uw buurt de komende jaren vooruit of achteruit gaan? (%)**
(L&V)

Woonbuurt

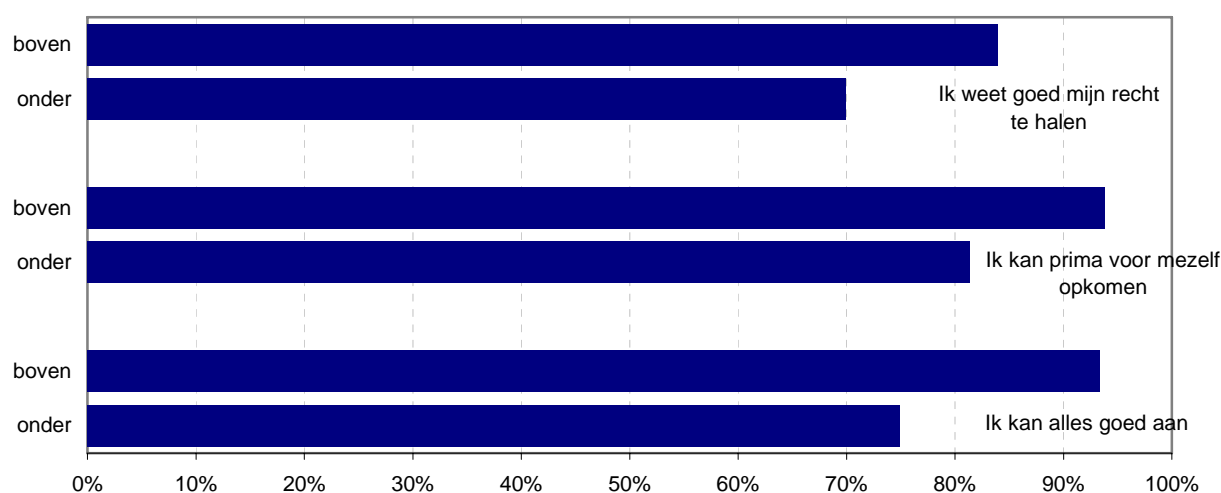
In bovenstaande tabel wordt de houding van mensen met een laag inkomen in 's-Hertogenbosch ten opzichte van hun buurt weergegeven. Ze hebben minder positieve verwachtingen ten aanzien van hun buurt en vinden ook vaker dat de buurt is achteruit gegaan. Uit eerder onderzoek is gebleken dat vooral mensen in de GSB-aandachtsgebieden relatief ontevreden zijn over de woonomgeving. Juist in deze aandachtsgebieden wonen veel mensen met een laag inkomen.

In het kader van grotestedenbeleid is de afgelopen jaren veel aandacht geweest voor de leefbaarheid en veiligheid in buurten met een opeenstapeling van problemen. Het lijkt erop dat dit beleid zijn weerslag heeft gehad, vooral in wijken waar veel mensen met een laag inkomen wonen. In vergelijking met 2002 zijn mensen minder somber gestemd over de buurt.

4.5 Zelfredzaamheid

Sinds 1 januari 2007 is de Wet Maatschappelijke ondersteuning (Wmo) van kracht. Dat houdt in dat de gemeente verantwoordelijk is voor de ondersteuning van haar burgers bij het zo zelfstandig mogelijk functioneren in de maatschappij. In §4.3 zagen we bijvoorbeeld dat relatief veel mensen behoefte hebben aan hulp bij financiële administratie. Om te zien hoeveel en welke behoefte mensen hebben aan ondersteuning, zijn in de L&V een aantal vragen opgenomen hierover. In deze paragraaf wordt bekeken of de ondersteuningsbehoefte van mensen met een laag inkomen anders is dan die van mensen boven de armoedegrens.

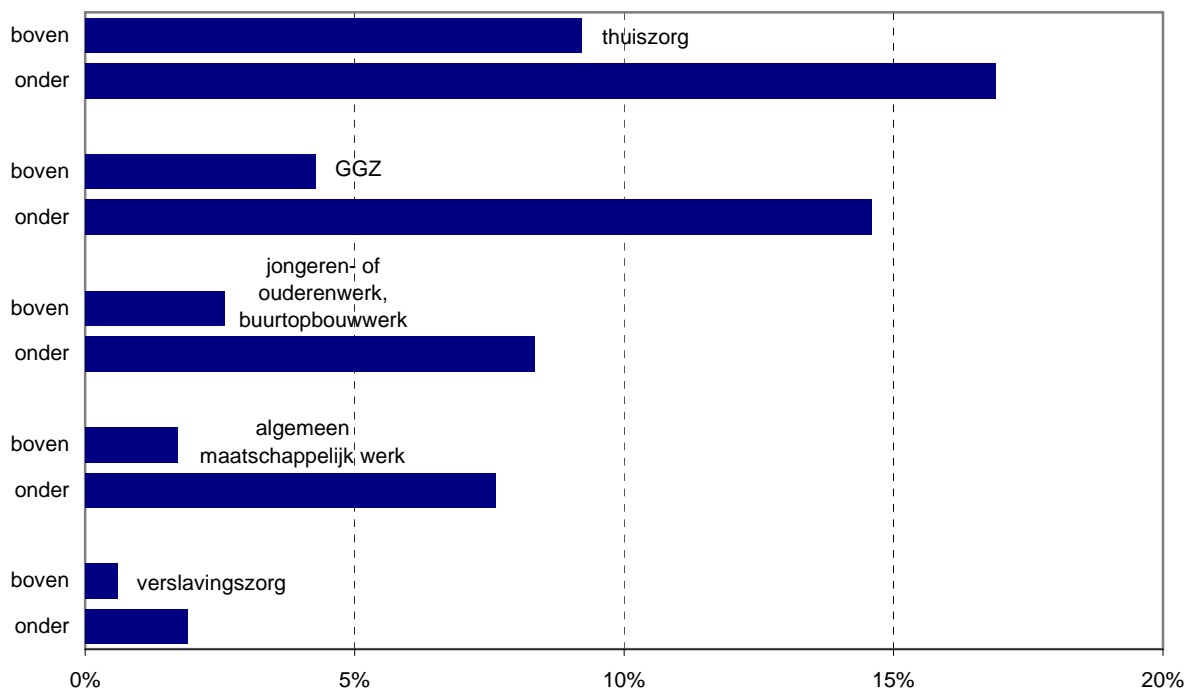
Stellingen m.b.t. zelfredzaamheid
(L& V 2004)

Stellingen m.b.t. zelfredzaamheid

Uit de antwoorden op stellingen met betrekking zelfredzaamheid blijkt dat er verschillen zijn tussen mensen met een laag inkomen en mensen met een inkomen boven de armoedegrens. De stellingen geven een beeld van het verschil in ondersteuningsbehoefte tussen de beide inkomensgroepen. Mensen met een laag inkomen zijn in mindere mate zelfredzaam dan mensen boven de armoedegrens. Het aandeel mensen dat aangeeft zichzelf níet te kunnen redden is hoger bij de lage inkomens. Toch kan het grootste deel van alle mensen zichzelf prima redden. We verwachten wel dat de ondersteuningsbehoefte onder de lage inkomens groter is.

Hulp en zorg
Contact met instellingen in de afgelopen 3 maanden (L&V)

Hulp en zorg

De hoeveelheid ondersteuning die mensen krijgen is groter bij de lage inkomens. Zo heeft bijna 15% van de ondervraagden met een laag inkomen de afgelopen 3 maanden contact gehad met de GGZ, terwijl dit bij mensen boven de armoedegrens minder dan 5% is. Dit geeft aan dat naast de behoefte aan ondersteuning ook de daadwerkelijk ontvangen hulp groter is bij lage inkomens. Ook de overige vormen van ondersteuning worden met name ontvangen door mensen met een laag inkomen. De lage inkomens zijn hierbij aangewezen op ondersteuning van overheidswege. Zij hebben immers financieel niet de mogelijkheid om op eigen initiatief hulp in te schakelen.

4.6 Conclusies

Bij het begrip armoede in 's-Hertogenbosch moeten we denken aan een groep huishoudens in de samenleving die door een tekort aan financiële middelen niet of niet voldoende kan participeren in de Nederlandse samenleving. Deze participatie heeft vooral betrekking op arbeid (werkloosheid) maar ook op het gebied van sociale en culturele activiteiten zijn mensen met een laag inkomen vaak beperkt in hun mogelijkheden.

Mensen met een laag inkomen in 's-Hertogenbosch geven vaker aan dat men in de buurt weinig met elkaar omgaat. Dit vergroot het risico dat huishoudens met een laag inkomen in een sociaal isolement terecht komen. Het sociale vangnet is in mindere mate aanwezig voor de huishoudens die het juist nodig hebben; lage inkomens zijn namelijk in mindere mate zelfredzaam. Sociale uitsluiting is op een klein deel van de groep lage inkomens daadwerkelijk van toepassing, het grootste deel zegt voldoende sociale contacten te hebben. Lage inkomens zijn wél relatief kwetsbaar voor sociale uitsluiting.

Hier komt bij dat huishoudens met een laag inkomen in sterkere mate te maken hebben met problemen in de woonomgeving. Het GSB beleid dat de afgelopen jaren is gevoerd, lijkt deze situatie positief beïnvloed te hebben. Maar nog steeds komen problemen zoals criminaliteit en overlast relatief vaak voor in de buurten waar veel huishoudens met een laag inkomen wonen.

Literatuurlijst.

- Gemeente Nijmegen, Afdeling Onderzoek en Statistiek. (2005) *Beleving laag inkomen; Hoe ervaren minima hun financiële situatie? Literatuuronderzoek en interviews*. Nijmegen, Onderzoek en Statistiek.
- Gemeente 's-Hertogenbosch. (2005) *Onderzoek leefbaarheid en veiligheid 2004 (samenvatting)*. 's-Hertogenbosch, Onderzoek en Statistiek.
- Gemeente 's-Hertogenbosch. (2005) *Onderzoek sportparticipatie 2005*. 's-Hertogenbosch, Onderzoek en Statistiek.
- Gemeente 's-Hertogenbosch. (2006) *Quick Scan bijzondere groepen regio 's-Hertogenbosch: een inventarisatie van de groep die het door een opeenstapeling van problemen niet zelfstandig redt in de maatschappij*. 's-Hertogenbosch, Onderzoek en Statistiek.
- Gemeente 's-Hertogenbosch. (2006) *Ruimte voor de kracht van de stad; Collegeprogramma 2006-2010*. 's-Hertogenbosch: gemeente 's-Hertogenbosch.
- NVVK (2003). *Jaarverslag 2003*. Den Haag: Nederlandse Vereniging voor Volkskrediet.
- NVVK (2004a). *Heldere lijnen naar professionele hulp; Jaarverslag 2004 van de NVVK*. Den Haag: Nederlandse Vereniging voor Volkskrediet.
- NVVK (2004b). *Schuldregelingen 1999-2003*. Den Haag: Nederlandse Vereniging voor Volkskrediet.
- SCP/ CBS (2003). *Armoedemonitor 2003*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/ Centraal Bureau voor de Statistiek.
- SCP/ CBS (2005). *Armoedemonitor 2005*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/ Centraal Bureau voor de Statistiek.
- SCP/ CBS (2006). *Armoedebericht 2006*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/ Centraal Bureau voor de Statistiek.
- SCP (2003). *Sociale uitsluiting. Een conceptuele en empirische verkenning*. Den Haag; Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SCP (2004). *Sociale uitsluiting in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Team Schuldhulpverlening/ Gemeentelijke Kredietbank gemeente 's-Hertogenbosch. (2006) *Hoe hoog is die drempel? Onderzoek naar de mate van en redenen voor het niet indienen van aanvragen schuldhulpverlening*. 's-Hertogenbosch: gemeente 's-Hertogenbosch.

Bijlage 1: Wat is armoede?

Uit: Rapport van de Taskforce Armoede gemeente 's-Hertogenbosch, oktober 2006.

'Armen zijn mensen, gezinnen of groepen die door hun beperkte middelen (materieel, cultureel, sociaal) zijn uitgesloten van minimaal aanvaardbare levenspatronen'.

Met andere woorden: je bent niet alleen arm als je te weinig geld hebt maar ook als je niet mee kunt doen in de samenleving, als je sociaal geïsoleerd raakt, als je kinderen niet aan activiteiten mee kunnen doen, als je voor je situatie schaamt, als je niet meer weet hoe je eruit kunt komen. Armoede is volgens de 'enge' definitie een tekort aan geld, de uitgaven zijn groter dan de inkomsten. En ook zonder een tekort kun je (langdurig) aangewezen zijn op een laag inkomen.

Financiële armoede

Inkomen is de duidelijkste indicator voor armoede. Huishoudens met een laag inkomen hebben onvoldoende financiële middelen om makkelijk rond te komen, daarom is het besteedbaar inkomen van een huishouden een goede indicator voor armoede. Het CBS hanteert twee inkomensgrenzen, de lage inkomensgrens en een beleidsmatige grens.

1. Lage inkomensgrens

De lage inkomensgrens is gebaseerd op het inkomen dat in koopkracht vergelijkbaar is met het bijstandsniveau van een eenpersoonshuishouden in 1979, gecorrigeerd voor inflatie. Deze lage inkomensgrens is hierdoor geschikt voor het maken van vergelijkingen in de tijd; met behulp van de lage inkomensgrens stelt het CBS in de armoedemonitor de ontwikkeling in de tijd vast. In de armoedemonitor van 2005 ligt de lage inkomensgrens bij een inkomen van hooguit €350 netto per maand voor een alleenstaande, of €1595 voor een gezin met twee kinderen.

2. Beleidsmatige grens

Naast de lage inkomensgrens wordt vaak een beleidsmatige grens gebruikt. Deze grens ligt 5% boven het sociaal minimum. Het sociaal minimum is gebaseerd op normbedragen die vastgesteld zijn in de bijstand, de AOW en de kinderbijslag. Het gaat om een politiek vastgestelde grens die vooral gebruikt wordt om de doelgroep van overheidsbeleid vast te stellen. De beleidsmatige grens is echter minder geschikt voor het maken van vergelijkingen in de tijd omdat de grens niet de inflatie volgt. We gebruiken de beleidsmatige grens in dit rapport niet. Wel is het belangrijk om het

onderscheid te weten, omdat in andere onderzoeken vaak wél de beleidsmatige grens gebruikt wordt. Hierdoor kunnen cijfers afwijken van andere publicaties.

Participatie en welzijn

Naast de financiële armoede wordt ook armoede in een ruimere betekenis gemeten. Armoede in deze zin is gericht op de effecten die het hebben van een (langdurig) laag inkomen kan hebben op de kwaliteit van leven en andere begrippen die sterk met armoede samenhangen. In de bestudeerde literatuur worden onder meer de volgende begrippen beschreven die typerend zijn:

1. Sociale uitsluiting

Sociale uitsluiting heeft te maken met tekorten op allerlei aspecten. Het gaat vooral om 'er niet bij mogen, kunnen of willen horen', met tekorten op gebieden die met een volwaardig burgerschap te maken hebben: inkomen, betaalde arbeid, onderwijs, huisvesting, gezondheidszorg, rechtsbijstand, overheidsvoorzieningen. Er is vaak vooral sprake van een isolement op sociaal gebied; mensen mogen, kunnen of willen er niet bij horen. Een laag inkomen is, net zoals onvoldoende zelfredzaamheid, gezondheidsproblemen en onvoldoende opleiding, één van de risicofactoren die de kans op sociale uitsluiting vergroten. Binnen het concept sociale uitsluiting spelen nog twee veel genoemde probleemvelden een rol, namelijk materiele en sociale deprivatie;

2. Materiële en sociale deprivatie

Deprivatie vormt in feite een onderdeel van sociale uitsluiting; het betekent dat mensen om financiële redenen niet in staat zijn om die dingen aan te schaffen (materieel) of die sociale activiteiten te ondernemen (sociaal) die in de samenleving waarvan ze deel uit maken als min of meer gebruikelijk gelden. Financiële deprivatie kan betekenen dat mensen in geval van schulden niet in staat zijn om geld te lenen, bijvoorbeeld bij familie of vrienden. Sociale deprivatie betekent dat mensen door hun financiële situatie geen toegang hebben tot sociale activiteiten, bijvoorbeeld de sportvereniging, of het onderhouden van sociale contacten. Dit alles versterkt het sociale isolement waar mensen met een laag inkomen in terecht kunnen komen; de kennissenkring van mensen met een laag inkomen wordt steeds kleiner en hiermee verdwijnt een deel van het sociale vangnet. Sociale deprivatie is in Nederland sterker aanwezig dan financiële deprivatie (CBS, 2004).

3. Financiële problemen, problematische schulden en ontoereikende aflossingscapaciteit

Materiële deprivatie heeft veel te maken met het feit dat huishoudens moeite hebben om rond te komen en dus een gebrek hebben aan financiële middelen. Het lijkt logisch dat een deel van de

huishoudens onder de armoedegrens hun eigen financiële positie negatief beoordeelt en dus moeite heeft om de eindjes aan elkaar te knopen. Toch lijkt een relatief groot deel van de lage inkomens redelijk tot gemakkelijk rond te komen (Gemeente Nijmegen: afdeling Onderzoek en Statistiek, 2005). Dit zegt iets over de rol die armoede speelt als risicofactor; niet alle huishoudens met een laag inkomen krijgen te maken met schulden, huurachterstanden en niet betaalde rekeningen. Een deel slaagt er wel degelijk in om rond te komen, maar een laag inkomen maakt het er zeker niet makkelijker op. Vooral in 2003 ging de financiële situatie voor veel mensen achteruit door een nieuw belastingstelsel en de stijging van de ziektekostenpremie. Sindsdien is er dan ook een stijging te zien van het aantal incasso-opdrachten bij consumenten, het aantal verzoeken om schuldhulpverlening en het aantal wettelijke schuldsaneringen in het kader van de Wsnp (CBS, 2005). Ook is er een stijging in huurachterstand en huisuitzettingen en zijn de voedselbanken ontstaan. Schuldenproblematiek is daarmee zeer actueel en lijkt de laatste jaren een belangrijke rol te spelen binnen de armoedeproblematiek; daarom zal gekeken worden naar de ontwikkeling van de armoedeproblematiek in 's-Hertogenbosch.

4. Problemen met de woning en de woonomgeving

Uit eerder landelijk onderzoek blijkt dat huishoudens met een laag inkomen vaak ontevreden zijn over de woning en vooral ook over de woonomgeving. Ook zijn bepaalde voorzieningen in mindere mate aanwezig in de wijken waar veel huishoudens met een laag inkomen wonen. Verhuizen is voor mensen met een laag inkomen vaak geen optie en dus zijn deze problemen vaak een doorn in het oog. Mede door de problemen met de woning en woonomgeving kan bij mensen met een laag inkomen sprake zijn van een opeenstapeling van problemen.

5. Problemen met zelfredzaamheid

Per 1 januari 2007 wordt de Wmo ingevoerd, die er op gericht is de zelfredzaamheid van burgers te vergroten. Onlangs is een onderzoek uitgevoerd naar de groep niet zelfredzame burgers waar in 's-Hertogenbosch 2 á 3% van de bevolking deel van uitmaakt (O&S, 2006). Problemen met zelfredzaamheid spelen een rol bij de groep huishoudens met een laag inkomen.

Er is sprake van een aantal risicofactoren die de kans op uitsluiting of andere aan armoede verwante problemen vergroten. Zo zijn vooral ouderen en alleenstaanden risicogroepen als het gaat om sociale uitsluiting. Dit maakt hun positie in geval van armoede extra kwetsbaar. Bij risicogroepen is vaak sprake van een opeenstapeling van problemen; bij hen lijkt sprake van een 'armoedefuik'. Dit betekent dat ze langdurig met armoede te maken hebben en in een uitzichtloze situatie lijken te

verkeren. Naast de financiële problemen speelt vooral armoede in brede betekenis een belangrijke rol bij het ontstaan van een langdurige achterstandspositie in de maatschappij. Financiële armoede en armoede in brede betekenis gaan vaak samen en ze versterken elkaar. Beide begrippen kunnen daarom niet los van elkaar gezien worden.

Bijlage 2: Wmo, prestatieveld 1: Leefbaarheid en sociale samenhang¹⁵

Omschrijving

Het prestatieveld 'bevorderen van de sociale samenhang in - en leefbaarheid van - dorpen, wijken en buurten', is ruim en breed geformuleerd. De gemeente heeft hier dan ook een grote vrijheid om lokaal invulling te geven en prioriteiten te stellen. De verschillen in behoeften variëren immers tussen gemeenten, onder meer vanwege bevolkingssamenstelling en lokale tradities. Er zijn bovendien vele manieren waarop gemeenten de sociale samenhang kunnen bevorderen. Zorgen voor aantrekkelijke plekken waar burgers elkaar kunnen ontmoeten is daar een voorbeeld van. Een wijkcentrum waar verschillende zorg- en welzijnsfuncties worden gecombineerd, maakt het mogelijk dat verschillende groepen elkaar regelmatig tegenkomen. Ook sport kan een belangrijke rol spelen bij het bereiken van de doelstellingen op dit beleidsterrein en door de gemeente bevorderd en ondersteund worden. Het bevorderen van sociale samenhang en leefbaarheid raakt ook andere sectoren als wonen, ruimtelijke ordening, integratiebeleid, veiligheid en economie.

Leefbaarheid laat zich definiëren als: het wonen in een prettige en veilige omgeving, met de mogelijkheid om (thuis of in de buurt) gebruik te kunnen maken van (eenvoudige) zorg-, welzijns- en gemaksdiensten. Het klinkt misschien simpel, maar het vereist een omslag in de aanpak: van aanbod naar vraag en van categoriaal naar gebiedsgericht. Daarbij moet een andere organisatie van de zorg, welzijn en dienstverlening, van categoriaal naar gebiedsgericht, zich richten op 3 componenten:

- Huis
- Diensten/ voorzieningen
- Omgeving

Dus: een goede toegankelijke - aanpasbare of aangepaste - woning, betaalbare en bereikbare haal- en brengdiensten en een veilige, toegankelijke openbare ruimte. Het spreekt dan ook vanzelf dat het bevorderen van de sociale samenhang en leefbaarheid raakt aan andere sectoren als wonen, ruimtelijke ordening, veiligheid en economie. Met name de laatste twee elementen, goede haal en brengdiensten en een toegankelijke en veilige openbare ruimte, zijn niet alleen interessant voor mensen met een handicap, maar voor iedere wijkbewoner. In die zin dienen mensen met een beperking als hefboom als het gaat om het leefbaar maken en houden van een wijk! Maar ook

¹⁵ Bron: www.invoeringwmo.nl

andersom, een omgeving die heel, schoon en veilig is, waarin gemeenten dus veel investeren in leefbaarheid, zal de vraag naar zorg verminderen.

Om de leefbare woonomgeving tevens zodanig te maken dat het de sociale samenhang bevordert is kent dit beleidsterrein twee belangrijke uitgangspunten. Ten eerste ontstaat het bevorderen van de sociale samenhang en de leefbaarheid niet alleen door de inzet van de door de gemeente gefinancierde professionele organisaties. Ook en met name gaat het om de inzet van de bewoners zelf. Een leefbare woonomgeving heeft immers geen vast format maar wordt bepaald door de bewoners zelf. Het ligt dan ook voor de hand dat de gemeente bij de uitwerking van dit beleidsterrein aansluit bij initiatieven van de bewoners, of dergelijke initiatieven stimuleert, om ervoor te zorgen dat de voorzieningen in de wijk optimaal aansluiten bij de wensen en behoeften van de bewoners. Ten tweede wordt de sociale samenhang bevordert door het hanteren van het principe van algemeen naar bijzonder van bijzonder naar algemeen (oplossingen voor leefbaarheid voor iedereen in de wijk). Vaak is het (op de lange termijn) voordeliger om oplossingen te kiezen die niet voor specifieke doelgroepen maar voor iedereen bruikbaar is. Dit zorgt er tevens voor dat mensen meer mogelijkheid krijgen om direct of meer op afstand elkaar tegen te komen en/of elkaar te ontmoeten.

Bijlage 3: Bronnen

Armoedemonitor

De armoedemonitor is een landelijk rapport over armoede dat iedere twee jaar door het CBS wordt uitgegeven. In de armoedemonitor wordt aan de hand van cijfers een beeld geschetst van de landelijke ontwikkeling en stand van armoede. Voor dit onderzoek zijn een aantal cijfers overgenomen uit de armoederapportage.

Regionaal Inkomensonderzoek (RIO)

Het CBS maakt voor haar analyses onder andere gebruik van het Regionaal Inkomensonderzoek. Dit onderzoek wordt uitgevoerd om een beeld te schetsen van de regionale samenstelling en verdeling van inkomens van personen en huishoudens in Nederland. Gegevens voor dit onderzoek worden aan het CBS verstrekt door de belastingdienst. De gegevens van de personen in de steekproef worden aangevuld met de huishoudensleden. De totale steekproefomvang bedraagt ongeveer 5,5 miljoen personen.

Bevolkingsenquêtes

Gegevens over armoede in brede betekenis in 's-Hertogenbosch zijn slechts ten dele beschikbaar via de armoedemonitor en het Regionaal Inkomensonderzoek. Daarom is als aanvulling gebruik gemaakt van verschillende enquêtes die voor het laatst in 2004 zijn uitgevoerd door bureau O&S. Het gaat om de volgende enquêtes:

- Leefbaarheid en Veiligheid (L&V)
- Enquête sportparticipatie
- Enquête cultuurparticipatie

Deze enquêtes zijn afgenomen onder een representatieve steekproef van de inwoners van 's-Hertogenbosch. In de vragenlijsten is onder andere gevraagd naar de huishoudensituatie en het netto inkomen van het huishouden:

Welke huishoudensituatie is het meest op u van toepassing?

- Alleenstaand
- Twee volwassenen, geen (thuiswonende) kinderen
- Twee volwassenen met thuiswonend(e) kind(eren)
- Één ouder met thuiswonend(e) kind(eren)
- anders

Hoeveel bedraagt het netto inkomen van uw huishouden (inclusief vakantiegeld en exclusief kinderbijslag)?

- minder dan €850** *(bijstandsnorm alleenstaande)*
- €850 - €1.200** *(bijstandsnorm samenwonenden)*
- €1.200 - €1.750** *(modaal netto maandinkomen)*
- 1.750 - €3.050** *(twee maal modaal netto maandinkomen)*
- meer dan €3.050**

Met behulp van bovenstaande vragen is het mogelijk om de lage inkomensgrens van het CBS te benaderen. Hiervoor zijn de volgende criteria gebruikt;

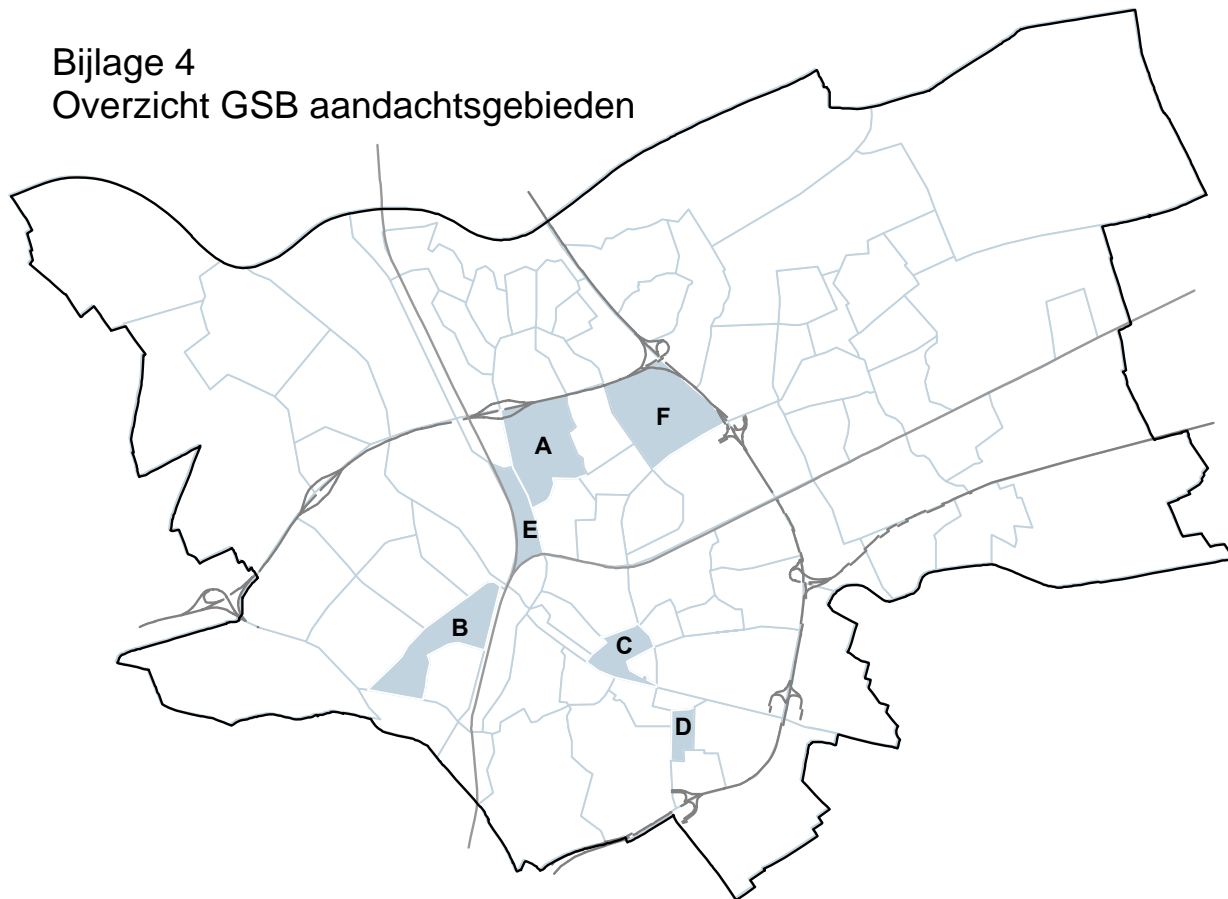
- alleenstaand < € 850
- twee volwassenen, geen thuiswonend(e) kinderen < € 1.200
- Eén ouder met thuiswonend(e) kind(eren) < € 1200
- Twee volwassenen met thuiswonend(e) kind(eren) < € 1200
- Anders > geschrapd uit de analyse.

De groep die op basis van deze criteria onderscheiden wordt als 'laag inkomen' is iets groter dan de groep onder de lage inkomensgrens volgens de definitie van het CBS. De gegevens worden daarom alleen gebruikt voor het schetsen van een beeld van de armoede in brede betekenis in 's-Hertogenbosch. In dit onderzoek hebben we een vergelijking gemaakt tussen mensen onder deze armoedegrens en mensen boven deze armoedegrens.

Schuldhelpverlening/ Gemeentelijke Kredietbank (SHV/GKB)

Om een beeld te kunnen geven van de omvang van de schuldenproblematiek in 's-Hertogenbosch, en een vergelijking te maken met voorgaande jaren is gebruik gemaakt van jaarverslagen van het SHV/ GKB.

Bijlage 4
Overzicht GSB aandachtsgebieden

A. De Hambaken

- De Hambaken
- Sprookjesbuurt
- Muziekinstrumentenbuurt
- Edelstenenbuurt

B. Boschveld/Deuteren

- Boschveld
- Deuteren

C. Bartjes/Eikendonkplein/Hofstad

- De Hofstad
- De Bossche Pad
- Hinthamerpoort

D. Gestelse Buurt

- De Gestelse Buurt

E. Orthen Links

- Orthen West

F. Haren/Donk/Reit

- De Haren
- De Reit
- De Donk